
Monitoring Eerste Pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Overzicht van de dataverzameling in Nederland

A.B. Smit, H. Prins en A. van Doorn

Monitoring Eerste Pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Overzicht van de dataverzameling in Nederland

A.B. Smit, H. Prins en A. van Doorn¹

¹ Alterra Wageningen UR

Dit onderzoek is uitgevoerd door LEI Wageningen UR en Alterra Wageningen UR in opdracht van en gefinancierd door het ministerie van Economische Zaken, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoeksthema 'Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)' (projectnummer BO-20-017-005).

LEI Wageningen UR
Wageningen, december 2014

REPORT
LEI 2014-030
ISBN 978-90-8615-689-4

Smit, A.B., H. Prins en A. van Doorn (Alterra), 2014. *Monitoring Eerste Pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid; Overzicht van de dataverzameling in Nederland*. Den Haag, LEI Wageningen UR (University & Research centre), LEI Report 2014-030; 58 blz.; 5 fig.; 9 tab.; 3 kaders; 13 ref.

De Europese Commissie vraagt de lidstaten voor de evaluatie van de eerste Pijler van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de horizontale aspecten ervan, vier categorieën indicatoren te monitoren: 1) impactindicatoren; 2) resultaatindicatoren; 3) outputindicatoren; en 4) contextindicatoren. In dit rapport is onderzocht en weergegeven hoe en door wie de benodigde data worden verzameld, of de kwaliteit hiervan voldoende is en of de borging van de datavoorziening geregeld is. Met deze monitoringsdata gaat de Commissie dit onderdeel van haar beleid evalueren.

The European Commission asks the member states to monitor the following categories of indicators for the evaluation of the first Pillar of the Common Agricultural Policy (CAP): 1) impact indicators; 2) result indicators; 3) output indicators; and 4) context indicators. This report contains research and presentations on how and by whom the data required are collected, whether the quality of these data is sufficient and if the data collection is guaranteed. The Commission will use the monitoring data to evaluate this part of her policy.

Trefwoorden: GLB, CAP, monitoring indicatoren eerste Pijler

Dit rapport is gratis te downloaden op www.wageningenUR.nl/lei (onder LEI publicaties).

© 2014 LEI Wageningen UR

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E informatie.lei@wur.nl,

www.wageningenUR.nl/lei. LEI is onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre).

LEI hanteert voor haar rapporten een Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland licentie.

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2014

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Het LEI aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Het LEI is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

LEI Report 2014-030 | Projectcode 2282200040

Foto omslag: Bert Smit

Inhoud

	Woord vooraf	5
	S.1 Belangrijkste uitkomsten	7
	S.2 Overige uitkomsten	8
	S.3 Methode	8
	Summary	9
	S.1 Key findings	9
	S.2 Complementary findings	10
	S.3 Method	10
1	Inleiding	11
	1.1 Monitoring en evaluatie Pijler 1 van het GLB	11
	1.1.1 Aanleiding	11
	1.1.2 Context	11
	1.2 Doel- en vraagstelling	14
	1.3 Werkwijze	15
	1.4 Afbakening	16
2	Het systeem van dataverzameling	17
	2.1 Beschrijving van het systeem van monitoring	17
	2.2 Overzicht van data, datastromen en bijzondere indicatoren	18
	2.3 Nader onderzochte indicatoren	19
3	Monitoring High Nature Value farmland in Nederland	23
	3.1 Inleiding	23
	3.2 De HNV-indicator: nulmeting & impact	24
	3.3 HNV indicator: samenstelling uit meerdere subindicatoren	24
	3.4 Monitoring - van dataverzameling tot rapportage	25
	3.5 Monitoring HNV: specificaties per subindicator	26
4	Conclusies	27
	Literatuur	28

Bijlagen

Bijlage 1	Overzicht GLB	29
Bijlage 2	Lijst van contextindicatoren	31
Bijlage 3	Lijst van outputindicatoren	33
Bijlage 4	Lijst van resultaatindicatoren	36
Bijlage 5	Lijst van impactindicatoren	37
Bijlage 6a	Outputindicatoren met bijbehorende maatregel en beschrijving	38
Bijlage 6b	Resultaatindicatoren met bijbehorende maatregel en beschrijving	40
Bijlage 6c	Impactindicatoren met bijbehorende beschrijving	43
Bijlage 7a	Outputindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie	46
Bijlage 7b	Resultaatindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie	48
Bijlage 7c	Impactindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie	51
Bijlage 8	Beschikbaarheid subindicatoren voor HNV	55

Woord vooraf

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) bestaat uit twee Pijlers. Onder Pijler 1 vallen de inkomensondersteuning en het markt- en prijsbeleid. Onder Pijler 2 valt het plattelandontwikkelingsprogramma (POP). Het GLB wordt met publiek geld gefinancierd. Monitoring en evaluatie van Pijler 2 wordt al langer gedaan; nu is Pijler 1 aan de beurt. In Nederland gaat het daarbij om een bedrag van circa 800 miljoen euro per jaar. In het geval van Pijler 1 voert de Europese Commissie deze evaluatie zelf uit. De lidstaten hebben de plicht om de gegevens aan te leveren die de Commissie hiervoor nodig heeft.

Vanaf 1 januari 2015 gaat Pijler 1 veranderen. De betalingen op basis van historische rechten gaan stapsgewijs plaatsmaken voor een flat rate. Daardoor gaan verschuivingen in de toeslagen optreden tussen sectoren en gebieden. In eerdere studies zijn de te verwachten gevolgen van deze veranderingen in kaart gebracht. In opdracht van het ministerie van Economische Zaken is een nieuwe studie uitgevoerd, en wel over de verzameling van de benodigde data voor de indicatoren in het vereiste monitoringssysteem. Het betreft indicatoren op economisch, ecologisch en sociaal gebied. Op verzoek van de opdrachtgever is specifieke informatie gegeven over de indicator voor High Nature Value Areas (HNV).

Bij het onderzoek was een begeleidingscommissie betrokken, die zelf belangrijke informatie voor dit project bijeen heeft gebracht. Deze commissie bestond uit Jan Gerrit Deelen (EZ, voorzitter), René ten Hove (EZ), Penelope Dubbeldam en Peter van Dijk (beiden van RVO.nl), en Aart Vorstenburg en Alfred IJlst (beiden van Regiebureau POP). De commissie wordt hartelijk bedankt voor de inbreng en prettige begeleiding.

Ir. L.C. van Staalduinen
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Samenvatting

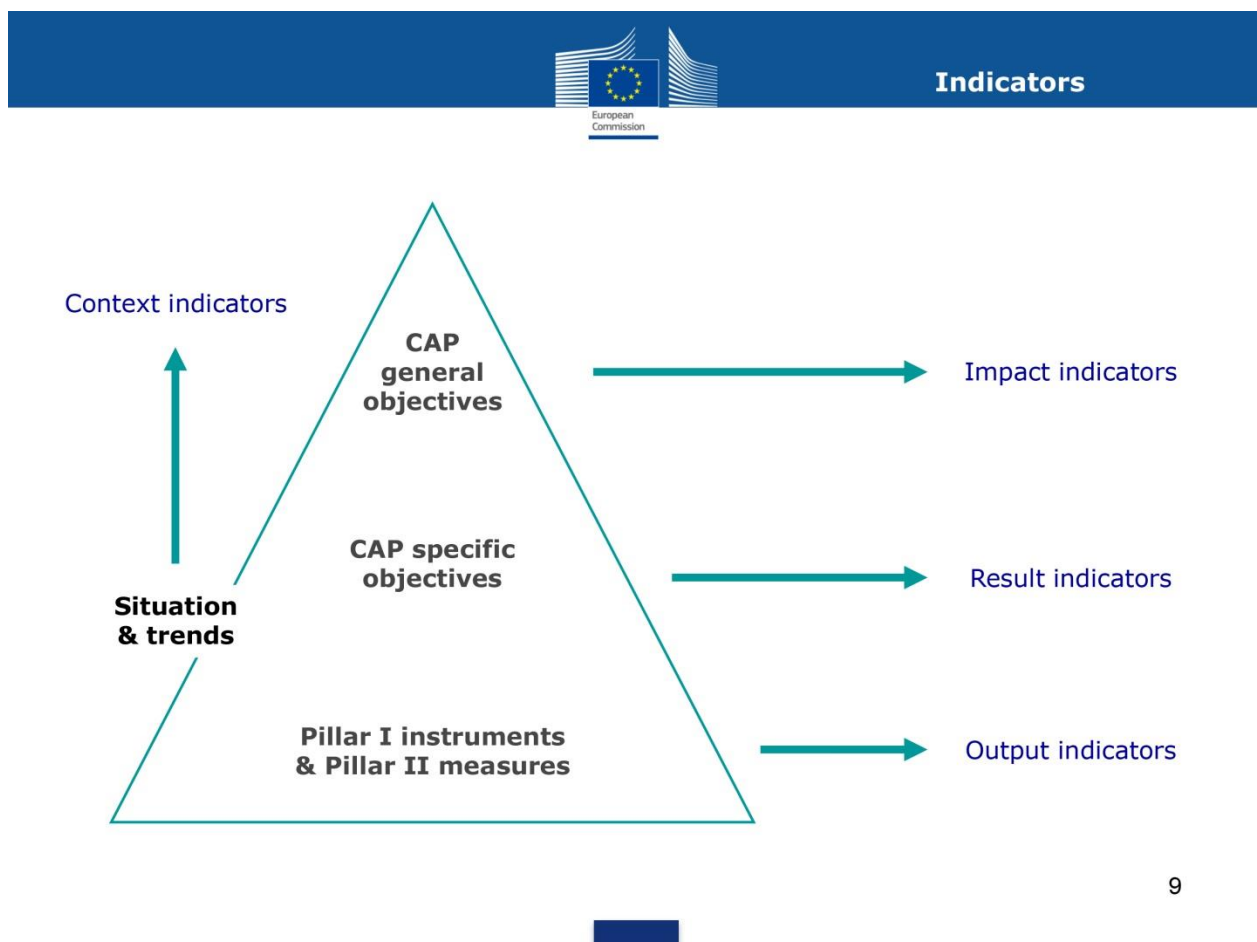
S.1 Belangrijkste uitkomsten

Voor de monitoring en evaluatie (M&E) van Pijler 1 van het GLB zijn data over specifieke indicatoren nodig. De organisatie van deze dataverzameling is in Nederland bijna op orde. De benodigde data die voor de M&E-indicatoren nodig zijn, worden grotendeels door RVO.nl en CBS verzameld. Zij doen dit via heldere procedures en de borging is op orde. [Zie > hoofdstuk 4](#)

Voor een beperkt aantal indicatoren worden de data niet door het CBS of RVO verzameld, maar door anderen, zoals het HPA of SKAL. Met deze organisaties (of hun opvolgers) hebben EZ of CBS solide afspraken over dataverzameling gemaakt, zodat ook hier de borging op orde is. [Zie > hoofdstuk 4](#)

Er zijn een paar indicatoren, zoals HNV ('High Nature Value') en prijzen van oliehoudende zaden, waarvoor nog afspraken gemaakt moeten worden voor de dataverzameling en de rapportage. Voor de organisatie hiervan is aanvullende actie van Nederland (overheid en bedrijfsleven) nodig; daarover worden momenteel afspraken gemaakt. [Zie > paragraaf 3.5 en hoofdstuk 4.](#)

De totale systematiek van monitoring en evaluatie van indicatoren voor het GLB is verbeeld in figuur S.1.

Figuur S.1 Systematiek achter de verzameling van indicatoren voor monitoring en evaluatie van het GLB.

Bron: EC-DG Agri, 2012.

S.2 Overige uitkomsten

De EC vraagt de lidstaten voor de evaluatie van de eerste Pijler van het GLB en de horizontale aspecten ervan, vier categorieën indicatoren te monitoren:

- Impactindicatoren,
- Resultaatindicatoren,
- Outputindicatoren en
- Contextindicatoren.

De werkwijze bij Pijler 1 is niet zonder meer vergelijkbaar met die bij Pijler 2, waar regelingen regelmatig geëvalueerd moeten worden en waarvoor veel M&E-systematiek beschikbaar is. De monitoring vindt veel meer plaats op macroniveau en niet (of veel minder) op het niveau van specifieke maatregelen. [Zie > hoofdstuk 1](#)

De EC verzamelt zelf de benodigde data uit Eurostat en aanverwante bronnen, zoals FADN (Farm Accountancy Data Network). >> [Zie > paragraaf 2. 2](#)

S.3 Methode

De EC verplicht lidstaten om data van relevante indicatoren aan te leveren als input voor monitoring en evaluatie van het GLB. De indicatoren zijn vastgelegd in Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014 van de Commissie van 22 juli 2014, die beschrijft welke gegevens Nederland aan de EC moet aanleveren. In dit rapport gaat het om de eerste Pijler en de horizontale aspecten van het GLB. [Zie >1.1](#)

In nauwe interactie met het ministerie van EZ, RVO.nl en het CBS is door LEI Wageningen UR en Alterra nagegaan of de gevraagde data inderdaad beschikbaar zijn, of de kwaliteit er van goed is en of de aanlevering daarvan aan de EC voor de langere termijn geborgd is. [Zie > 1.2](#)

Aparte aandacht is besteed aan de HNV-indicator (High Nature Value). De reden daarvoor is dat de HNV-indicator een complexe indicator is, die moet worden berekend op basis van een groot aantal subindicatoren, die uit verschillende bronnen afkomstig zijn. [Zie > 1.3](#)

Summary

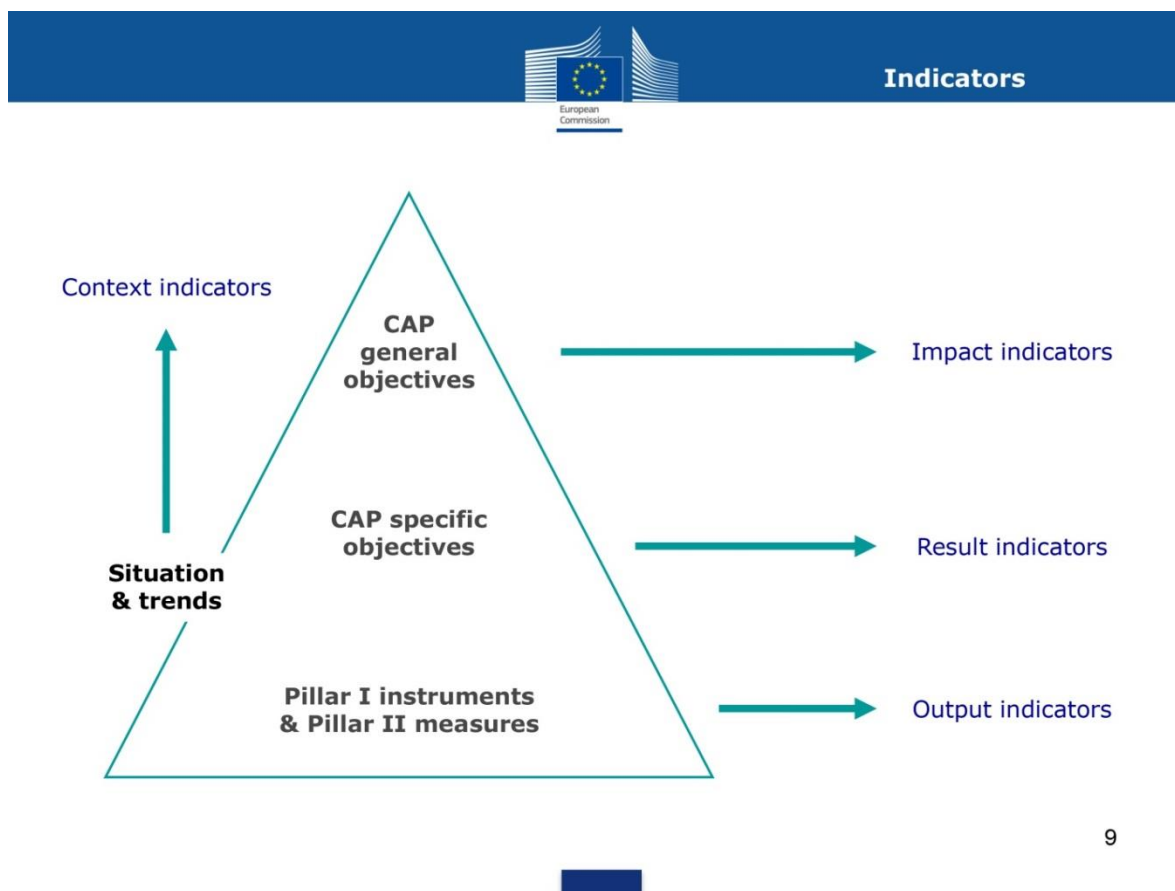
S.1 Key findings

The organisation of data collection in the Netherlands for the M&E (monitoring and evaluation) indicators for the first pillar of the CAP is nearly complete. The data needed for the M&E indicators are primarily collected by the Netherlands Enterprise Agency and Statistics Netherlands. They follow clear procedures when collecting data and the data are safeguarded well. [See > Chapter 4](#)

The data for a limited number of indicators is not collected by either Statistics Netherlands or the Netherlands Enterprise Agency, but by other organisations, such as the Dutch Commodity Board for Arable Farming or Skal. The Dutch Ministry of Economic Affairs or Statistics Netherlands have made solid agreements with these organisations (or their successors) regarding data collection, to ensure the safeguarding of data collected by these organisations as well. [See > Chapter 4](#)

For a few indicators, including HNV ('High Nature Value') and the prices of oilseeds, agreements for data collection and reporting still need to be reached. The organisation of this requires additional information on the part of the Dutch government and business community; agreements regarding this are currently being made. [See > paragraph 3.5 and Chapter 4](#)

The total system for the monitoring and evaluation of indicators for the CAP is represented in Figure S.1.

Figure S.1 The system for collecting indicators for the monitoring and evaluation of the CAP
Source: EC-DG AGRI, 2012.

S.2 Complementary findings

The European Commission has asked the Member States monitor four categories of indicators as input for the EC's evaluation of the first pillar of the CAP and its horizontal aspects:

Bijlage 1	Impact indicators
Bijlage 2	Result indicators
Bijlage 3	Output indicators
Bijlage 4	Context indicators

The method under the first pillar cannot be directly compared to that under the second pillar, whereby regulations must be regularly evaluated and for which an extensive M&E system is available.

Monitoring under the first pillar takes place to a greater extent on a macro level and not (or to a much lesser extent) at the level of specific measures. [See > Chapter 1](#)

The European Commission itself collects the necessary data from Eurostat and related sources, such as the Farm Accountancy Data Network. [See > Section 2.2](#)

S.3 Method

The European Commission requires that Member States provide relevant indicators as input for the monitoring and evaluation of the CAP. These indicators are established in Commission Implementing Regulation (EU) No 834/2014 of 22 July 2014, which describes the data that the Netherlands must provide to the European Commission. This report focuses on the first pillar and the horizontal aspects of the CAP. [See > Section 1.1](#)

In close collaboration with the Dutch Ministry of Economic Affairs, the Netherlands Enterprise Agency and Statistics Netherlands, LEI Wageningen UR and Alterra have examined whether the requested data is in fact available, whether the data is of good quality and whether its provision to the European Commission over the long term is safeguarded. [See > Section 1.2](#)

The indicator HNV (High Nature Value) has been examined separately. The reason for this is that the indicator HNV is a complex indicator that must be calculated on the basis of a large number of sub-indicators obtained from varying sources. [See > Section 1.3](#)

---

1 Inleiding

Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie (EU) bestaat uit twee Pijlers: Pijler 1 omvat het markt- en inkomensbeleid, Pijler 2 het plattelandsbeleid. Dit rapport heeft vooral betrekking op Pijler 1. Bijlage 1 geeft een overzicht van het GLB.

1.1 Monitoring en evaluatie Pijler 1 van het GLB

1.1.1 Aanleiding

De EC verplicht lidstaten in Verordening (EU) Nr. 1306/2013 van 17 december 2013 (inzake de financiering, het beheer en de monitoring van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid; EU, 2013) om relevante indicatoren aan te leveren als input voor monitoring en evaluatie van het GLB. De kern van deze M&E-verplichting is in kader 1.1 beschreven. De indicatoren zelf zijn vastgelegd in Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014 van de Commissie van 22 juli 2014, die beschrijft welke gegevens Nederland aan de EC moet aanleveren. De details van deze set indicatoren is op 9 januari 2014 in Brussel in een (afroendend) expertcomité *on monitoring and evaluating the CAP* besproken. De belangrijkste bevindingen van RVO.nl tijdens deze bijeenkomst staan in kader 1.2. Meest in het oog springend is dat, in tegenstelling tot de Tweede Pijler, de EC de M&E-rapportages voor de Eerste Pijler zelf maakt op basis van bestaande of nieuwe mededelingen (gegevensleveringen), rapporten, de stukken van de jaarrekening ('clearance of accounts') of statistische gegevens (Eurostat etc.). Voor de lidstaten ligt dus het accent op het beschikbaar maken van de benodigde data bij de indicatoren.

Na de bijeenkomst van 9 januari 2014 moesten er nationaal afspraken worden gemaakt over de verdere uitvoering van Vo 1306/2013. Dit gebeurt in Nederland door het ministerie van EZ in overleg met RVO.nl en Regiebureau POP. De bedoeling van de EU met M&E zijn in april 2014 gepresenteerd (kader 1.3). In grote lijnen gaat het om de mogelijke effecten in de EU van het GLB op: 1) landbouwkundige productie, inkomens en prijzen; 2) milieukwaliteit, en 3) plattelandsontwikkeling, waaronder armoede. Verder wil de EU het aantal indicatoren zo klein mogelijk houden en zoveel mogelijk gebruik maken van bestaande databronnen.

1.1.2 Context

Met het vaststellen van deze *verordening* breidt de EC de verplichte gegevensverzameling door de lidstaten uit naar Pijler 1 en de horizontale aspecten van het GLB; voor Pijler 2 was die verplichting er al. In Pijler 1 gaat het voornamelijk om bedrijfstoelagen, waarvan de aard in principe gelijk is voor alle begunstigen¹. Het gaat daarbij veel minder om gegevensverzameling op maatregelniveau zoals in Pijler 2, maar veel meer over de economische, ecologische en sociale effecten van Pijler 1 in de betreffende landbouwgebieden in de EU.

De werkwijze bij Pijler 1 is niet zonder meer vergelijkbaar met die bij Pijler 2, waar regelingen regelmatig geëvalueerd moeten worden en waarvoor veel M&E-systematiek beschikbaar is. De monitoring vindt veel meer plaats op macroniveau en niet (of veel minder) op het niveau van specifieke maatregelen. Op dat niveau zullen bovendien veranderingen in bijvoorbeeld

---

¹ In Pijler 2 hangt de uitwerking van het GLB veel meer af van de specifieke regelingen waarvoor landbouwers opteren.

inkomensontwikkeling en werkgelegenheid op het platteland altijd resultanten zijn van een palet aan ontwikkelingen en incidenten, zoals algemene economische ontwikkeling, schaarste aan grondstoffen, mondiale bevolkingsgroei en voedselvraag, misoogsten en dergelijke. Het zal daardoor ook moeilijk zijn om in analyses causale relaties tussen (veranderingen in) Pijler 1-bestedingen en ontwikkelingen op het platteland te isoleren van andere relaties en ontwikkelingen. Toch is het denkbaar dat dergelijke relaties over een reeks van jaren wel gevonden worden en dat op termijn aanpassing van Pijler 1 overwogen zou moeten worden. Een eerste lakmoesproef zou al over enkele jaren aan de orde kunnen zijn bij een tussentijdse herziening van de GLB-besluiten van 2016. Wat monitoring van Pijler 1 wel heel actueel maakt, is dat er in de periode 2015-2019 aanzienlijke verschuivingen tussen bedrijven en regio's gaan optreden in de uit te keren bedragen. De inkomenstoelagen zullen namelijk vanaf 2015 niet langer op het historische maar op het regionale model zijn gebaseerd (Terluin *et al.*, 2014).

Kader 1.1: Kernartikelen uit Verordening (EU) Nr. 1306/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 inzake de financiering, het beheer en de monitoring van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU, 2013)

Overweging 68 (deels):

Elke maatregel uit hoofde van het GLB moet worden gemonitord en geëvalueerd om de kwaliteit ervan te verbeteren en om de verwezenlijking ervan aan te tonen. In dit verband moet een lijst van indicatoren worden vastgesteld en moeten de prestaties van het GLB-beleid door de Commissie worden getoetst ten opzichte van de doelstellingen van het beleid op het gebied van rendabele voedselproductie, duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen en klimaataanpassing, alsmede evenwichtige territoriale ontwikkeling.

Artikel 110 (deels):

Monitoring en evaluatie van het GLB

1. Er wordt een gemeenschappelijk monitoring- en evaluatiekader voor de meting van de prestaties van het GLB opgezet, met name voor:
  - a) de directe betalingen waarin Verordening (EU) nr. 1307/2013 voorziet;
  - b) de marktmaatregelen waarin Verordening (EU) nr. 1308/2013 voorziet;
  - c) de plattelandsontwikkelingsmaatregelen waarin Verordening (EU) nr. 1305/2013 voorziet; en
  - d) de bepalingen van deze verordening.

De Commissie monitort deze beleidsmaatregelen op basis van de door de lidstaten, in overeenstemming met de in die verordeningen vastgelegde regels verrichte verslaglegging. De Commissie stelt een meerjarig evaluatieplan op, dat voorziet in door haar te verrichten periodieke evaluaties van specifieke instrumenten.

Om zeker te stellen dat prestaties effectief worden gemeten, is de Commissie bevoegd om overeenkomstig artikel 115 gedelegeerde handelingen vast te stellen met betrekking tot de inhoud en de opzet van dit kader. (...).

De prestaties van het GLB bij de verwezenlijking van de gemeenschappelijke doelstellingen worden gemeten en beoordeeld aan de hand van gemeenschappelijke effectindicatoren, en de onderliggende specifieke doelstellingen aan de hand van resultaatindicatoren. (...).

De lidstaten verstrekken de Commissie alle informatie die nodig is voor de monitoring en evaluatie van de betrokken maatregelen. In de mate van het mogelijke wordt deze informatie gebaseerd op bestaande gegevensbronnen zoals het Informatienet inzake landbouwbedrijfsboekhoudingen en Eurostat.

Bron: EU (2013).

Kader 1.2: De belangrijkste bevindingen van RVO.nl tijdens de bijeenkomst van het expertcomité on monitoring and evaluating the CAP op 9 januari 2014

Voor de Eerste Pijler komen er M&E-rapportages, zoals ze nu ook al voor de Tweede Pijler bestaan. M&E wordt gebruikt voor het meten van de effecten van het GLB. Dit systeem wordt de kern van de beoordeling van het effect van het CAP. Naast het M&E gebruikt de EC ook gegevens uit andere bronnen.

In tegenstelling tot de Tweede Pijler maakt de EC de M&E-rapportages voor de Eerste Pijler zelf op basis van bestaande of nieuwe mededelingen (gegevensleveringen), rapporten, de stukken van de jaarrekening ('clearance of accounts') of statistische gegevens (Eurostat enzovoort). Uitgangspunt voor de EC is minimale administratieve lasten door hergebruik van bestaande gegevensstromen. In het algemeen geldt: als de lidstaat zelf betere gegevens heeft dan wat de EC vraagt, moet men die ook leveren, bijvoorbeeld voor de interpretatie. Vervolgens worden ze beschikbaar gesteld aan allen. De gegevens moeten vanaf 2015 beschikbaar zijn.

De indicatoren in dit rapport horen bij *1e Pijler + horizontale verordeningen*. 'Horizontaal' betekent hier: over het hele GLB. Voor een enkel punt zullen meer gegevens gevraagd worden dan voor de Tweede Pijler, met name over alles wat met biologische landbouw te maken heeft. Er is voor vergroening een nieuwe resultaatindicator toegevoegd. Bij de impact-indicatoren is bij de broeikasgasemissies ook de ammoniakemissie toegevoegd.

De systematiek van dataverzameling is nog steeds in ontwikkeling. Voor grondkwaliteit bijvoorbeeld bestaan weinig goede gegevens (LUCAS) maar als er verbeteringen zijn zal Nederland die ook gaan gebruiken.

Er komt geen 'Delegated act' voor CMEF (Common M&E Framework) omdat CMEF al voldoende besproken is in art. 110 van de Vo. Er is ook een verwijzing opgenomen in art. 10 van de Horizontale Vo. Er komt dus alleen een 'Implementing act'.

De helpdesk van Pijler 2 blijft bestaan en gaat mogelijk samen met die van Pijler 1 om de samenhang binnen het GLB te verbeteren. Er komt 'guidance' en technische ondersteuning, maar de guidance is *niet* wettelijk verplicht ondanks dat hij in de vorm van een Vo. komt.

De jaarlijkse M&E-rapportage wordt voor het eerste geleverd in 2016. In 2017 en 2019 moeten extra uitgebreide versies geleverd worden.

Bron: P. Dubbeldam (RVO); bewerking LEI.

Kader 1.3: GLB-rapportageverplichtingen voor de EU-lidstaten

The performance of the CAP shall be measured in relation to the following objectives:

- (a) viable food production, with a focus on agricultural income, agricultural productivity and price stability;
- (b) sustainable management of natural resources and climate action, with a focus on greenhouse gas emissions, biodiversity, soil and water;
- (c) balanced territorial development, with a focus on rural employment, growth and poverty in rural areas.

Member States shall provide the Commission with all the information necessary to permit the monitoring and evaluation of the measures concerned. As far as possible, such information shall be based on established sources of data, such as the Farm Accountancy Data Network and Eurostat.

The Commission shall present an initial report, including first results on the performance of the CAP, to the European Parliament and the Council by 31 December 2018. A second report including an assessment of the performance of the CAP shall be presented by 31 December 2021.

Future M&E framework

Cover both pillars of the CAP - but consider specificities of each pillar

Broadly structured along lines of existing system - but simplified and more coherent

Minimise administrative burden:

- use existing indicators/data sources;
- reduce number of indicators;
- rationalise submission and use of data.

Source: Commission staff working document (EC, 2014c)

1.2 Doel- en vraagstelling

Het doel van dit project is een inventarisatie of lidstaat Nederland klaar is voor de systematische verzameling van data voor de door de EC vereiste indicatoren ten behoeve van het gemeenschappelijke monitorings- en evaluatiekader (M&E-kader), conform de vereisten in de 'Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014 van de Commissie van 22 juli 2014 tot vaststelling van voorschriften voor de toepassing van het gemeenschappelijk monitoring- en evaluatiekader voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid' (EC, 2014b). Daarbij gaat het vooral om de vraag hoe en door wie de benodigde data voor specifiek Pijler 1 en de horizontale aspecten van het GLB worden verzameld, of de kwaliteit hiervan voldoende is en of de borging van de datavoorziening geregeld is. Met betrekking tot de kwaliteit doen zich vragen voor als: a) Wat kun je precies met de data? b) Hoe belangrijk zijn de wat meer 'diffuse data' voor Brussel (de subsidiebedragen zijn wel helder maar sommige andere indicatoren niet)? De borging gaat over de vraag of de dataverzameling op consistente wijze uitgevoerd wordt en door blijft gaan. Bij de invulling van deze taak heeft de opdrachtgever aangegeven de onderzoeksopdracht beperkt te willen houden tot 'need to know'. Het gaat dus om de dataverzameling voor de door de EC (in overleg met lidstaten) opgestelde lijsten met indicatoren sec, dus zonder uitbreiding voor bijvoorbeeld nationale analyses.

In de verzameling data, die nodig is voor de vereiste indicatoren voor het M&E-kader, zitten data die nu ook al – voor andere doelen – aan de EU wordt verschaft. Deze hoeven niet opnieuw te worden verzameld. Bij de datavoorziening voor de indicatoren voor het M&E-kader kijken we daarom expliciet naar de twee volgende vragen:

1. Welke data krijgt de EC sowieso al? Die kunnen worden 'afgevinkt'. Wel is het nodig te weten wie die data aan bijvoorbeeld Eurostat levert en of die levering ook geborgd is;

-
2. Welke 'witte vlekken' in de data zijn er dan nog over en hoe komen die data beschikbaar, ook vanuit ICT-perspectief?

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Economische Zaken, met de volgende doelgroepen:

1. De Europese Commissie, die een complete dataset nodig heeft om de evaluatie van Pijler 1 ter hand te kunnen nemen;
2. De Nederlandse overheid, want zij krijgt:
  - a. Een goed overzicht over de te monitoren indicatoren;
  - b. Duidelijkheid over de vraag of Nederland kan voldoen aan de Europese verplichtingen om te monitoren.

Het ministerie van EZ gaat niet de monitoring zelf doen, maar is er wel verantwoordelijk voor de structuur ervan aan te geven. Daarin wordt grotendeels voorzien middels dit rapport, met inbegrip van de acties die nog ondernomen moeten worden na de inventarisatie.

1.3 Werkwijze

Het beoogde projectresultaat is een lijst waarin de door de EC gevraagde indicatoren worden voorzien van informatie over:

1. De vindplaats: welke instantie verzamelt de data voor betreffende indicator?
2. Een toetsing of met deze data wordt voldaan aan de eis die de EC daaraan stelt;
3. Een beoordeling over kwaliteit, frequentie, actualiteit, draagwijdte en borging van de data.

Om dit resultaat te bereiken is met hulp van experts bij het ministerie van EZ zelf, RVO.nl, CBS en anderen nagegaan welke data verzameld moeten worden en of/hoe die werkwijze beantwoordt aan de vragen die in paragraaf 1.2 gesteld zijn. Allereerst zijn de vier, door de EC, samengestelde indicatorlijsten verzameld, betreffende:

1. Context- of omgevingsindicatoren, die de situatie en trends kwantitatief weergeven en in een evaluatie onontbeerlijk zijn voor het totale beeld.
2. Outputindicatoren, die de bestedingen in het kader van de instrumenten in Pijler 1 (en de maatregelen in Pijler 2) weergeven. Deze bestedingen moeten kloppen met de betreffende regelgeving.
3. Resultaatindicatoren, die in beeld brengen in hoeverre de specifieke doelstellingen voor Pijler 1 en de prioriteiten in Pijler 2 worden gehaald.
4. Impact- of effectindicatoren, waarmee wordt nagegaan in hoeverre de algemene doelen van het GLB gehaald worden.

In samenspraak met de begeleidingscommissie is nagegaan of de informatiestromen waarmee deze lijsten met indicatoren worden gevuld, op orde zijn, dus of ze voldoen aan de voorwaarden van de EC en of de kwaliteit, frequentie, actualiteit, draagwijdte en borging van de data als voldoende worden beoordeeld. De uitkomsten van deze exercitie zijn vermeld in hoofdstuk 2. Er is een apart hoofdstuk (3) aan de HNV-indicator (High Nature Value) besteed. De reden daarvoor is dat de HNV-indicator een complexe indicator is, die moet worden berekend op basis van een groot aantal subindicatoren, die uit verschillende bronnen afkomstig zijn. Het rapport bevat ten slotte een afsluitend hoofdstuk met conclusies, een literatuurlijst en bijlagen met globale en meer gedetailleerde informatie over de gevraagde indicatoren.

Een soortelijke exercitie is in 2012/2013 uitgevoerd in het kader van POP3. Daaruit is toen LEI-rapport 016-2013 'Monitoringsystemen voor plattelandontwikkeling' (Smit *et al.*, 2013) voortgekomen. Het overzicht in dat rapport betreft indicatoren voor monitoring van het EU-plattelandsbeleid, waarmee de lijst van indicatoren voor Pijler 1 van het GLB overlap vertoont. In dit rapport wordt enige keren naar informatie uit dat rapport verwezen.

1.4 Afbakening

Dit project beperkt zich tot de dataverzameling voor het M&E-kader voor Pijler 1 van het GLB. De evaluatie hiervan wordt door de EC (DG AGRI) zelf gedaan. Dit betekent dat zij op eenduidige wijze complete gegevens moeten kunnen verzamelen uit de lidstaten. Voor Pijler 2 wordt de evaluatie uitgevoerd door de lidstaten zelf en gerapporteerd aan de EC. De datavoorziening daarvoor is voorbereid in LEI-rapport 2013-016, aangevuld met aanwijzingen voor kwalitatieve evaluatie van specifieke regelingen. Wat betreft Pijler 1, gaat het ministerie van EZ niet zelf de monitoring doen noch de evaluatie, maar is het wel verantwoordelijk voor de structuur van de monitoring.

Bij Pijler 1 van het GLB is minder sturing aan de orde dan bij Pijler 2. Er zijn effecten te verwachten van bijvoorbeeld de overgang naar een flat rate, bijvoorbeeld directe inkomenseffecten in specifieke sectoren en gebieden. Dergelijke effecten zijn in ex ante-onderzoek in kaart gebracht en tot nu toe niet aan een M&E-traject onderworpen. Er is een belang om de geldstromen in Pijler 1 goed in beeld te hebben, zodat de noodzakelijke verantwoording richting de EC (en indirect ook naar de belastingbetaler) op orde is. Daarbij gaat het vooral om de vraag of het budget conform de wettelijke afspraken besteed is en minder om de effecten ervan op bijvoorbeeld inkomensontwikkeling en werkgelegenheid op het platteland. Bovendien is Pijler 1 veel generieker in budgetbesteding, terwijl onder Pijler 2 een groot scala aan prioriteiten en mogelijke maatregelen met veelal vrijwillige deelname vanuit de sector valt. De behoefte aan evaluatie en eventuele bijsturing van dit brede palet aan maatregelen in Pijler 2 is daardoor veel groter dan bij Pijler 1. Bijsturing valt buiten de afbakening van dit project. Dat betekent dat er in deze studie geen aanbevelingen worden gedaan voor aanvullende dataverzameling om die sturing vanuit nationaal perspectief mogelijk te maken.

De opdrachtgever wil de onderzoeksopdracht beperkt houden tot 'need to know'. Het gaat om de dataverzameling voor de door de EC (in overleg met lidstaten) opgestelde lijsten met indicatoren. Indien met zekerheid gesteld kan worden dat alle gevraagde gegevens of via CBS of via RVO en/of Regiebureau POP naar Luxemburg/Brussel gaan, is er geen aanvullend onderzoek nodig.

2 Het systeem van dataverzameling

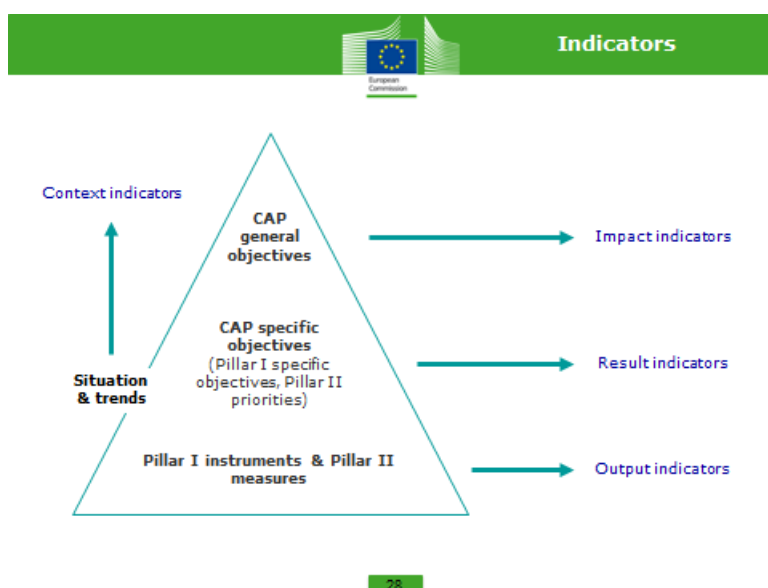
2.1 Beschrijving van het systeem van monitoring

In deze paragraaf gaat het om de volgende vragen:

- Wat moet er gemonitord worden en op welke wijze?
- Waarom moet er gemonitord worden?
- Wie is verantwoordelijk voor de monitoring?

Een deel van deze vragen is al in de inleiding (hoofdstuk 1) aan de orde gekomen. Figuur 2.1 vat de principes achter de monitoring samen:

- De bestedingen in het kader van de instrumenten in Pijler 1 en de maatregelen in Pijler 2 moeten kloppen met de betreffende regelgeving. Deze bestedingen worden in kaart gebracht middels de outputindicatoren. Een voorbeeld in Pijler 1 in het nieuwe GLB is of een akkerbouwer de vergroeningstoelage heeft ontvangen en daarbij aan alle vergroeningsvoorwaarden voldoet.
- Er zijn specifieke doelstellingen voor Pijler 1 en prioriteiten in Pijler 2. Middels de resultaatindicatoren wordt in beeld gebracht in hoeverre die specifieke doelstellingen en prioriteiten worden gehaald.
- Datzelfde wordt gedaan met de impact- of effectindicatoren, waarmee wordt nagegaan in hoeverre de algemene doelen van het GLB gehaald worden.
- Ten slotte zijn er nog de context- of omgevingsindicatoren, die de situatie en trends kwantitatief weergeven en in een evaluatie onontbeerlijk zijn voor het totale beeld.

Figuur 2.1 Overzicht van de systematiek achter de verzameling van indicatoren voor monitoring en evaluatie van het GLB.

Bron: EC-DG Agri, 2012.

Figuur 2.2 geeft een overzicht van de monitoring en evaluatie van beide Pijlers van het GLB en de betrokken contactpersonen en gebruikte systemen. Van belang is nog dat Pijler 1 naast Directe Betalingen ook de Gemeenschappelijke Marktordening (GMO) omvat. Het markt- en prijsbeleid speelt geen belangrijke rol meer vergeleken met enkele decennia geleden. Er wordt nauwelijks nog gewerkt met prijsondersteuning, exportrestituties en dergelijke, zodat het totaalbedrag voor dit onderdeel

relatief klein is vergeleken met de directe betalingen. De GMO-uitgaven zijn bij het ministerie van EZ en RVO.nl bekend en als data voor de outputindicatoren als zodanig beschikbaar voor de EC.

Instanties, systemen en rapportages	Fonds Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)		
	Europees Landbouw Garantie Fonds (ELGF)		Europees Landbouw Fonds Plattelands Ontwikkeling (ELFPO)
	Pijler 1 Directe Betalingen	Pijler 1 Gemeenschappelijke Marktordening	Pijler 2 Plattelands Ontwikkeling
Betrokken instanties M&E			
Beleid/Min. van EZ	X	X	X
Regiebureau POP			X
RVO.nl	X	X	X
Systemen EC			
Rapportages - Jaarrekening (Clearance of accounts, kruisjestabellen)	eDAMIS	eDAMIS	eDAMIS
Rapportages - Declaraties maand/kwartaal	eAGREX	eAGREX	SFC2014
Rapportages: - Controlestatistieken - Regelingspecifieke inhoud (Notifications)	ISAMM	ISAMM	SFC2014
Rapportages - Monitoring en evaluatie	Diverse: zie Vo 834/2014, onder andere: - Eurostat - Clearance of accounts data - Notifications	Diverse: zie Vo 834/2014, onder andere: - Eurostat - Clearance of accounts data - Notifications	SFC2014
Meldingen van onregelmatigheden:	IMS-AFIS	IMS-AFIS	IMS-AFIS
Onregelmatigheidensysteem OLAF			
Staatssteun inventarisatie			SARI

Figuur 2.2 Overzicht van de monitoring en evaluatie van de verschillende Pijlers van het GLB, de betrokken instanties en gebruikte systemen a).

a) Uiteindelijk is het ministerie van EZ verantwoordelijk voor de gevraagde data en rapportages; de uitvoering daarvan ligt deels bij andere organisaties.

Bron: P. Dubbeldam, RVO.nl, pers. med., 2014.

2.2 Overzicht van data, datastromen en bijzondere indicatoren

De indicatoren waarvoor data moeten worden verzameld staan per categorie vermeld in de bijlagen 2 tot en met 5. Op basis van deze inventarisatie is per indicator een overzicht gemaakt uit welke bron de data afkomstig zijn, wie ervoor verantwoordelijk is en wat de kwaliteit is en of blijvende verzameling geborgd is. De bijlagen 6 en 7 geven informatie over: 1) de eventuele regeling waarmee de indicator samenhangt en de beschrijving ervan, en 2) de bron, de frequentie en timing en de

---

verantwoordelijke instantie voor de dataverzameling. Deze informatie is gegeven voor respectievelijk de output-, resultaat- en impactindicatoren. Voor de contextindicatoren wordt verwezen naar de uitgebreide inventarisatie in Smit et al. (2013). Uit de inventarisatie blijkt dat:

- de data voor de outputindicatoren door RVO.nl – het betaalorgaan van de bedrijfstoelagen – geregistreerd worden en doorgegeven aan de EC
- de data voor vrijwel alle contextindicatoren door het CBS verzameld worden uit verschillende bronnen en aan Eurostat worden aangeleverd. De EC haalt zelf de benodigde data uit deze bron.²
- de data voor de meeste resultaatindicatoren uit Eurostat en aanverwante bronnen zoals FADN (Farm Accountancy Data Network) worden gehaald
- de data voor de meeste impactindicatoren uit Eurostat en aanverwante bronnen zoals JRC (Joint Research Centre) en EEA (European Environmental Agency) worden gehaald.

Voor die context-, resultaat- en impactindicatoren waarvoor via bestaande kanalen geen data worden verzameld, moeten in het kader van het M&E-kader voor Pijler 1 van het GLB extra inspanningen worden verricht. De aanpak van de dataverzameling voor deze indicatoren komt in paragraaf 2.3 aan de orde.

Veel datastromen lopen via RVO.nl naar het CBS. In een overleg tussen de opdrachtgever (in de persoon van R. ten Hove, EZ, pers. med., 2014) en het CBS is vastgesteld dat de dataverzameling door het CBS op betrouwbare wijze wordt uitgevoerd, conform de procedures in de Eurostat-Verordening. Deze vaststelling is een belangrijke basis voor de betrouwbaarheid van het datasysteem richting de EC. Deze datastroom is dus geborgd. Daarnaast is gesignaleerd dat DG Agri soms meer data wil hebben dan Eurostat. Daaraan kan niet altijd voldaan worden in het kader van de geschetste randvoorwaarden in kader 1.3 (paragraaf 1.1), met name het streven om het aantal indicatoren zo veel mogelijk te beperken en daarbij vooral bestaande indicatoren en databronnen te benutten.

In deze rapportage is alleen gekeken naar de dataverzameling door DG Agri. Maar ook andere DG's zoals DG Envi verzamelen data. Een aanbeveling is om na te gaan of er overlap is tussen de dataverzameling van verschillende DG's en op basis daarvan een efficiëntieslag na te streven.

2.3 Nader onderzochte indicatoren

In deze paragraaf wordt een aantal indicatoren besproken waarover bij de start van het project vragen waren qua beschikbaarheid, kwaliteit en dergelijke. Die vragen kwamen mede naar voren in besprekingen met de EC, waarover in hoofdstuk 1 gesproken is.

1. Horizontale outputindicator onder de regeling Quality policy: *Number of new PDO, PGI and TSG by sector*. Vraag: Wat houden deze termen in en waar gaat dit over in Nederland? Antwoord:

- Betekenis van de termen:
  - PDO = products of designated origin ofwel BOB (Beschermd Oorsprongsbenaming);
  - PGI = products with geographical indication ofwel BGA (Beschermd Geografische Aanduiding);
  - GTS = Guaranteed Traditional Specialty (Gegarandeerde Traditionele Specialiteit);
- Voor Nederland zijn tot nu toe tien producten geregistreerd met een Europese bescherming:
  - BOB (Beschermd Oorsprongsbenaming):
    - Noord-Hollandse Gouda.
    - Noord-Hollandse Edam.
    - Boerenleids met sleutels.
    - Kanterkaas.

---

² De lijst van contextindicatoren is erg lang en daarom niet in het overzicht opgenomen. Bovendien is een groot deel van die indicatoren vooral van belang voor Pijler 2. Voor nadere informatie hierover wordt verwezen naar Smit et al. (2013).

- Opperdoezer ronde (*Aardappel*).
    - BGA (Beschermde Geografische Aanduiding):
  - Westlandse Druif.
  - Gouda Holland.
  - Edam Holland.
    - GTS (Gegarandeerde Traditionele Specialiteit):
  - Boerenkaas.
  - Basterdsuiker.
    - Van vijf dossiers wordt medio 2014 erkenning verwacht:
  - BOB Brabantse Walasperges.
  - BGA Hollandse Geitenkaas.
  - BGA Meerlander (*Aardappel*).
  - GTS Suikerstroop.
  - GTS Hollandse nieuwe Maatjes Haring.
2. Horizontale outputindicator 3a onder thema 'Organic farming': *Number of hectares (total and under conversion)*: Vraag: Omdat omschakelaars geen subsidie ontvangen, is niet bekend om hoeveel bedrijven het gaat. Alleen hoeveel bedrijven SKAL-gecertificeerd zijn, is bekend. Antwoord: De vraag naar SKAL-nummer zit inderdaad al sinds 2007 in de GDI (Gecombineerde Data Inwinning). Al sinds 1998 maken vragen naar volledig gecertificeerd en in omschakeling deel uit van de Landbouwtelling, eerst alleen op bedrijfsniveau en sinds 2011 op het niveau van de afzonderlijke agrarische activiteiten (voor verordening (EC) 889/2008). In de vragenlijst van GDI 2014 is dat als volgt geformuleerd: 'Past u op het bedrijf een door SKAL gecontroleerde biologische productiewijze toe?'. Vervolgens wordt in de vragenlijst bij elke agrarische activiteit gevraagd of een biologische methode wordt toegepast en wat in omschakeling is. Deze informatie komt via CBS beschikbaar, zodat er geen probleem is;
  3. Horizontale outputindicator 3b onder thema 'Organic farming': *Number of certified registered organic operators*: Vraag: Is dit goed geregeld? Gaan de juiste data naar Eurostat en worden ze daar gepubliceerd? Antwoord: Nederland verzamelt de gevraagde informatie, zoals aangegeven bij indicator 3a, punt 2 in deze paragraaf. Vragen naar Organic Farming maken deel uit van de Farm Structure Survey (FSS), zodat Eurostat in de FSS-jaren in ieder geval beschikt over deze informatie, maar deze indicator wordt in Eurostat al sinds 2008 niet meer opgegeven, ook in andere lidstaten niet. Verder lijkt SKAL de meest valide bron, maar ook de CBS-opgave moet kloppen, los van de vraag wat de overige lidstaten doen/Eurostat publiceert. Het benaderen van SKAL voor de gevraagde informatie is overigens iets dat ook wordt geadresseerd in de Werkgroep 'Vraagstelling GDI'.
  4. Horizontale outputindicator 5 onder het thema 'Farm Advisory System' *Number of farmers advised*: Vraag: Is dit aantal bekend? Antwoord: In POP was er oorspronkelijk een verplicht Bedrijfsadviesstelsel (BAS of, in het Engels, FAS), dat later onder de Horizontale Verordening kwam en dus ook in deze rapportage een plek krijgt. Geadviseerde agrariërs konden in een aantal jaren subsidie ontvangen, zodat het aantal geadviseerde boeren voor die jaren bekend is. In 2013 en 2014 is de regeling echter niet opengesteld in verband met afnemende belangstelling, zodat voor deze jaren geen aantallen bekend zijn (M. Heerema, EZ, pers. med., 2014). LEI-nota VR11-003 (Van der Knijff *et al.*, 2011) beschrijft het aantal deelnemers tot en met 2011. Of in het nieuwe GLB ook subsidie verstrekt gaat worden voor adviesverlening in dit kader, is nog onzeker, in ieder geval in Nederland. Wel zal naar verwachting nauwkeuriger worden bijgehouden hoeveel deelnemers een adviesaanvraag over 'randvoorwaardelijke aspecten van het nieuwe GLB' doen bij gecertificeerde adviesbureaus, ook indien besloten wordt niet opnieuw een subsidieregeling in het leven te roepen (Smit *et al.*, 2014, in voorbereiding).
  5. Result indicator 3 onder Pijler 1, thema 'Value added - Value added for primary producers in the food chain': Vraag: Wordt deze indicator uitgedrukt ten opzichte van de gehele toegevoegde waarde in de keten? Antwoord: De uitkomst van deze indicator wordt weergegeven in euro's bij lopende prijzen en voor alle onderdelen van de keten, dus in absolute bedragen; zie tabel 2.1. Deze indicator overlapt overigens met contextindicator 10, onderdeel 'GVA primary sector'.

Tabel 2.1

Belangrijkste indicatoren van de actoren in de voedselketen, EU-28, 2008

Sector	Ondernemingen/ holdings (eenheden)	Werkzame personen (eenheden)	Toegevoegde waarde (miljoen euro)
Totaal a)	16.752.053	48.082.115	751.008
Landbouw b)	13.700.400	26.669.390	191.962
Voedsel- en drankbereiding c)	267.919	4.725.000	195.308
Tussenpersonen bij de verkoop van voedsel, dranken en tabak	67.616	133.400	5.491
Particuliere supermarkten voor voedsel, dranken en tabak	207.494	1.868.100	79.730
Niet-gespecialiseerde supermarkten: voedsel, dranken en tabak	419.659	5.783.925	121.663
Gespecialiseerde supermarkten: voedsel, dranken en tabak	493.929	1.416.900	27.000
Verkoop van voedsel, dranken en tabak via markten en kramen	146.655	168.900	2.474
Consumenten services voor voedsel en dranken	1.448.381	7.316.500	127.380

a) Som van de beschikbare data (dat wil zeggen inclusief informatie over aantal holdings en werkgelegenheid voor 2007, exclusief het aantal ondernemingen voor dranken, en exclusief het aantal werkzame personen in niet-gespecialiseerde supermarkten).

b) Aantal holdings en werkgelegenheid in 2007.

c) Exclusief dranken wat betreft het aantal ondernemingen.

Bron: Eurostat, vertaling LEI.

6. Resultaatindicator 4a, Pijler 1, onder thema EU Agricultural exports: *Share of EU agricultural exports in world exports* = value of EU exports of agricultural goods/value of total world exports of agricultural goods. This may be broken down by different agricultural products, as defined by CN codes, and by different EU export/import geographical areas: Vraag: Wie verzamelt deze gegevens? Antwoord: Voor 4a en 4b geldt dat alle uitvoeraangiften via het douanesysteem (DSU) lopen en daardoor komt alle informatie automatisch bij DG TAXUD terecht. De Commissie beschikt dus al over alle informatie over het handelsverkeer met derde landen. Nederland kan/hoeft daar weinig aan bij te dragen.
7. Resultaatindicator 4b, Pijler 1, onder thema EU Agricultural exports: *Share of final (consumer-oriented) products in EU agricultural exports* = value of EU exports of final (consumer-oriented) agricultural products/value of EU exports of all agricultural products. Vraag: Hoe worden deze data verzameld? Antwoord: Zie indicator 4a en de volgende aanwijzing: 'The indicator is calculated by DG AGRI yearly on the basis of EUROSTAT Comext and UN Comtrade databases, using the definition of agricultural products developed internally (available in Agricultural Trade Statistics published by DG AGRI L2 (<http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/trade/>));
8. Resultaatindicator 7, Pijler 1, onder thema Export refunds: *Ratio of the volume of the products exported with export refunds*: Vraag: Wie verzamelt deze data? Antwoord: lidstaten moeten een licentie afgeven voor refunds en daarvan de EC op de hoogte stellen. Inmiddels (sinds 2013) staan alle exportrestituties op nul, maar het instrument bestaat nog wel tot 2019. Officieel moet er dus onderscheid gemaakt worden tussen 'lege cellen' en 'nullen'. Certificaten voor granen, rijst en dergelijke worden niet meer uitgegeven. Als er weer restitutie wordt ingesteld, kan Nederland wel gegevens leveren over de hoeveelheden die daadwerkelijk vanuit Nederland worden uitgevoerd, maar dat is in feite niet echt nodig. Dat wordt beschreven bij resultaatindicatoren 4a en 4b (zie vorige punten, 6 en 7);
9. Resultaatindicator 8, Pijler 1, *Commodity prices*: Vraag: Wie verzamelt deze gegevens? Antwoord: In het verleden verzorgden de productschappen in medebewind voor verschillende sectoren het verzamelen van marktprijzen en het melden ervan aan de Europese Commissie. De basis hiervoor lag in voorschriften in Europese verordeningen. Bij de productschappen was dat geconcentreerd bij de gezamenlijke medebewindorganisatie. Deze is vervolgens per 1 januari 2014 als afdeling Marktordening (MO) geplaatst binnen EU-kernprocessen van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl). Bij de overgang van werkzaamheden van de productschappen naar EZ is

---

afgesproken de Europese taken op het gebied van prijswaarneming en statistieken te blijven uitvoeren als voorheen. Dat betreft in ieder geval de sectoren rund-, varkens- en pluimvee vlees en eieren.

De rol van het Comité voor Graanhandelaren en Productschap Zuivel (PZ) is op dit moment (oktober 2014) nog onveranderd. De systematiek van noteren staat niet ter discussie, maar het kan zijn dat een publiek doorgeefluik (PZ zal als productschap zeker komen te vervallen) nog een andere route naar de Commissie doet verlangen. RVO.nl heeft dat in beeld:

- De Lidstaten zijn verplicht om wekelijks de actuele graanprijzen te rapporteren aan de Commissie (zie Commissie Verordening 2131/93) voor minimaal de belangrijkste granen (voertarwe, voergerst en maïs voor Nederland). Vanuit Nederland is die informatie afkomstig van het Comité van Graanhandelaren die daarvoor een vergoeding ontving van Productschap Akkerbouw (PA); PA verhaalde de rekening bij EZ (medebewind). Door EZ wordt momenteel gewerkt aan een nieuwe overeenkomst tussen het Comité en EZ over die periodieke prijsinformatie. Genoemd Comité levert deze informatie aan RVO.nl, die op haar beurt de prijzen bij de EC meldt. Op verzoek van de Commissie geeft RVO.nl daarnaast de CIF-prijzen in Rotterdam door omdat Rotterdam een van de grootste invoerhavens is voor graan in de EU. Uiteraard is er een aanzienlijk verschil tussen de Rotterdamse noteringen en de boerderijnoteringen van CBS;
- Het Productschap Zuivel krijgt wekelijks de prijzen voor zuivelproducten (kaas, boter en poeders) door van de zuivelfabrikanten en geeft deze informatie door aan de EC. Het PZ maakt als enige nog gebruik van bestaande accounts richting Brussel. Zoals aangegeven zal er ook een opvolger voor deze taak van het PZ moeten komen.

De verantwoordelijkheid ligt bij EZ wat betreft een juiste en solide gegevensverzameling voor deze indicatoren.

10. Outputindicator Pijler 1 GMO,% of production marketed by POs and APOs. Vraag: Hoe worden deze data verzameld? Antwoord: RVO geeft conform artikel 97(b) van Vo. 543/2011 jaarlijks de volgende informatie inzake GMO Groenten en Fruit aan de Europese Commissie door:

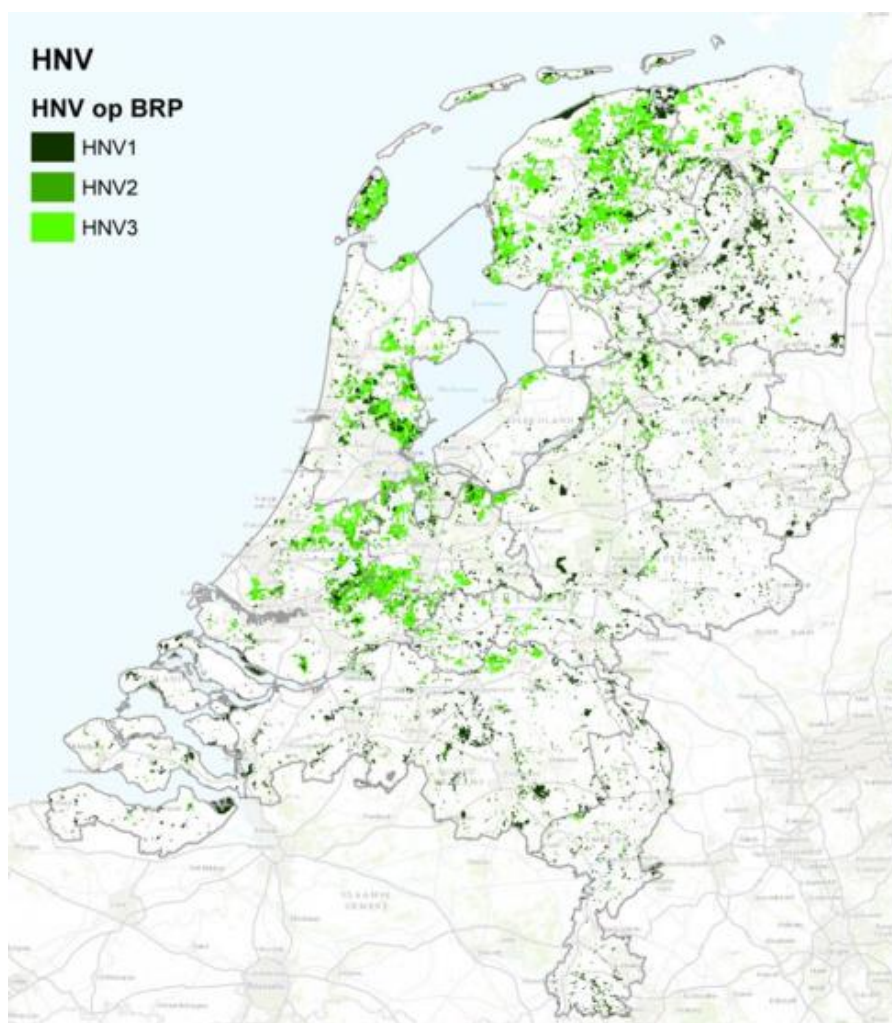
- Van alle PO's de waarde van de afgezette productie (WAP), areaal, aantal groente- en fruittelers, verdeling WAP over markten, productie in ton, gemeenschappelijke prestatie-indicatoren van bijlage VIII van Vo. 543/2011, enzovoort. Deze gegevens zijn afkomstig van de PO's zelf, dus de continuïteit van deze informatiestroom is geborgd;
- Op het niveau van de lidstaat Nederland de volgende drie indicatoren: 'Totale waarde van de in de handel gebrachte productie', 'Groente- en fruitteeltareaal' en 'Aantal groente- en/of fruittelers'. Deze gegevens kwamen tot en met 2012 van het Productschap Tuinbouw en worden vanaf 2013 door het CBS samengesteld. EZ heeft aan het CBS de opdracht gegeven om de productiewaarde samen te stellen voor voedingstuinbouw en siergewassen, in principe de cijfers vanaf 2010. Wel zal Nationale Rekeningen en Landbouwrekeningen op grond van hun rekenmethode de productiewaarde reviseren en naar boven bijstellen. Dit is op zich geen probleem omdat de oude cijfers van het Productschap Tuinbouw kale productiewaarde betreft terwijl die van de PO's inclusief toegevoegde waarde is. De indicator '% van de productie vermarkt door PO's en APOs' die tot heden aan de EC is doorgegeven is dus aan de hoge kant. Ook de continuïteit van deze informatie lijkt te zijn geborgd. Met de gegevens van de PO's en CBS kan de indicator '% van de productie vermarkt door PO's en APOs' worden berekend voor A-fruit en groenten.

3 Monitoring High Nature Value farmland in Nederland

3.1 Inleiding

Een van de indicatoren van het Gemeenschappelijk Toetsing en Evaluatiekader (GTEK, zie: EU, 2006) die extra aandacht behoeft, is High Nature Value Farmland (HNV). HNV farmland is binnen het Europese landbouw- en natuurbeleid een erkend begrip voor landbouwgronden met hoge natuurwaarden. In Nederland kunnen bijvoorbeeld de natte veenweidegebieden en kleinschalige agrarische landschappen onder de noemer HNV geschaard worden.

Volgens de Europese biodiversiteitsstrategie is het behoud van HNV, samen met de Natura 2000-gebieden, cruciaal om de biodiversiteitsdoelstellingen te halen. Desondanks is HNV farmland in het Nederlandse landbouw- en milieubeleid (nog) niet goed verankerd. 'HNV-gebieden' zijn bijvoorbeeld niet ruimtelijk vastgelegd in wet- en regelgeving zoals bijvoorbeeld Natura 2000-gebieden en de EHS. Daarnaast is in Nederland HNV niet gekoppeld aan geldstromen, zoals bijvoorbeeld Pijler 2-subsidies voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Het is wel mogelijk dat SNL-subsidies terechtkomen in HNV-gebieden, maar het is niet zo dat subsidies speciaal gelabeld zijn voor HNV. Uit een recente Europese studie blijkt dat HNV-gebieden weinig financiële steun vanuit het GLB ontvangen (Keenleyside et al, 2014).

Figuur 3.1 Areaal High Nature Value farmland in Nederland volgens de baseline indicator van 2012 (Van Doorn et al., 2013).

Wel zijn lidstaten verplicht om het areaal HNV in hun land vast te stellen en dit areaal te monitoren. Dit is inmiddels ook voor Nederland gedaan door: a) arealen met minimumscores op indicatoren voor de toestand van vegetatie, biodiversiteit en beheer te aggregeren tot sub-arealen (HNV-types 1 tot en met 3), b) de bijbehorende arealen vervolgens te aggregeren tot het baseline-areaal voor HNV. Dit geeft dus het areaal HNV weer volgens de gebruikte indicatoren, maar dit areaal is niet vast gelegd in wet- en regelgeving (Van Doorn *et al.*, 2013; figuur 3.1).

Het GLB wordt steeds meer gestuurd op haar effecten op milieu en biodiversiteit. In die context is HNV farmland in toenemende mate een belangrijke agro-milieu-indicator. Het gaat dan met name om areaalwijzigingen. In tegenstelling tot de meeste andere agro-milieu-indicatoren is de HNV-indicator een complexe indicator, aangezien deze is samengesteld uit meerdere subindicatoren. Monitoring en evaluatie van HNV vergt daarom meer inzet.

3.2 De HNV-indicator: nulmeting & impact

De HNV-indicator bestaat uit een baseline- en een impactindicator (EC, 2014b). De baseline- en de impactindicatoren moeten beide door de lidstaten aan de EC gerapporteerd worden. Om de ontwikkeling van HNV bij te kunnen houden, is eerst een goede nulmeting nodig: de baseline-indicator. De baseline beschrijft de omvang en toestand van het HNV-areaal aan het begin van de beleidscyclus. Vervolgens meet de HNV-impactindicator de veranderingen in de omvang en de toestand van HNV-landbouw ten opzichte van de baseline. De ambitie is om het HNV-areaal te behouden, dit betekent dat het areaal HNV niet onder het baselineniveau mag komen. De baselinewaarde wordt dus ook gehanteerd als streefwaarde.

Vanwege deze rapportering zijn de lidstaten verplicht om HNV te identificeren en te monitoren. Wanneer doelstellingen voor biodiversiteit niet gehaald worden, kunnen lidstaten hier op termijn op afgerekend worden. In tabel 3.1 staat een overzicht van de baseline- en de impactindicatoren en de manier waarop deze gerapporteerd moeten worden aan de EC.

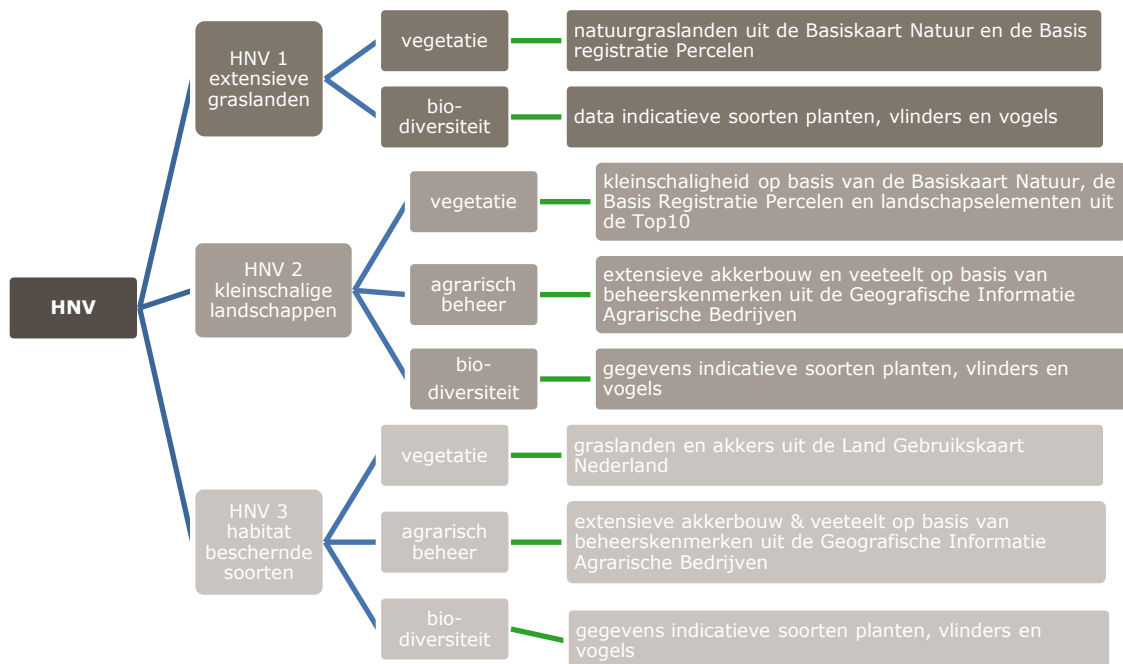
Tabel 3.1

De HNV-indicatoren van het Gemeenschappelijk Toetsings- en Evaluatiekader van de EC om plattelandontwikkelingsprogramma's te evalueren

Indicator	Indicator omschrijving in GTEK	Meting	Te rapporteren waarde	Bron
Baseline Indicator 18	Biodiversiteit: landbouwareaal met hoge Natuurwaarde	% van totale oppervlakte landbouwareaal	288.235 ha (15,1% van het landbouwareaal)	Van Doorn <i>et al.</i> (2013)
Impact Indicator 5	Behoud van landbouwareaal met hoge natuurwaarden	Veranderingen in landbouwareaal met hoge natuurwaarden		

3.3 HNV indicator: samenstelling uit meerdere subindicatoren

Bij HNV-areaal gaat het om landbouwgronden met hoge natuurwaarden. Specifiek gaat het om: 1) extensieve graslanden, 2) kleinschalige agrarische landschappen en 3) landbouwgronden die het habitat vormen van beschermde soorten. Elk van deze drie typen wordt gekarteerd met een set van subindicatoren met betrekking tot vegetatie, agrarisch beheer en voorkomen van indicatieve soorten (figuur 3.2).

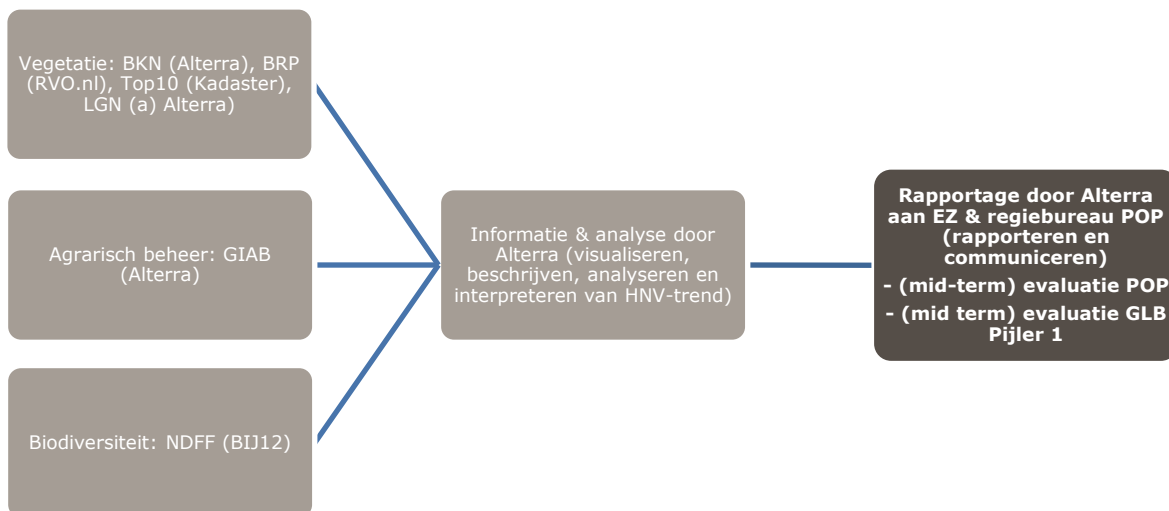
Figuur 3.2 Overzicht van gebruikte gegevens voor het identificeren van de drie typen HNV-farmland in Nederland

Bron: Van Doorn et al. (2013).

3.4 Monitoring - van dataverzameling tot rapportage

Voor het monitoren van HNV zijn gegevens uit verschillende landsdekkende databestanden nodig. Belangrijke databestanden zijn de basisregistratie percelen (BRP), de basiskaart natuur (BKN) en het ruimtelijk bestand van de Landbouwtellinggegevens (GIAB). Verschillende organisaties zijn bronhouder van deze bestanden. In figuur 3.3 staat voor de subindicatoren 'vegetatie', 'agrarisch beheer' en 'biodiversiteit' welke databestanden worden gebruikt en tussen haakjes wat de bronhouders zijn. Daarnaast is aangegeven hoe de informatiestroom verder verloopt van de dataverzameling tot aan de rapportage.

De bestanden van soortgegevens van de verschillende particuliere gegevens beherende organisaties (PGO's) zijn belangrijke monitoringsbronnen. De data van de PGO's over flora en fauna zijn ontsloten via de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). De NDFF wordt beheerd door het Natuurloket in opdracht van BIJ12. Voor verplichte EC-rapportages, zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR), kan gebruik worden gemaakt van de gegevens via afspraken met het ministerie van EZ. Op dezelfde wijze zouden de NDFF-gegevens ook beschikbaar gemaakt kunnen worden voor de HNV-monitoring.

Figuur 3.3 Databestanden voor de subindicatoren 'vegetatie', 'agrarisch beheer' en 'biodiversiteit' (met tussen haakjes de bronhouders)
LGN = Landelijke Grondgebruik Nederland

3.5 Monitoring HNV: specificaties per subindicator

In de bijlage 8.1 tot en met 8.3 staan de subindicatoren die worden gebruikt om het areaal voor de drie verschillende HNV-typen te berekenen. In deze tabellen is ook aangegeven uit welke bronnen de subindicatoren afkomstig zijn en of ze gebruikt kunnen worden in de monitoring:

- Voor het monitoren van het HNV-areaaltype 1 (landbouwgrond met een hoog aandeel half-natuurlijke vegetatie) wordt gebruik gemaakt van de indicatoren met betrekking tot de vegetatie en de biodiversiteit, namelijk het voorkomen van doel-/indicatieve soorten;
- Voor de monitoring van HNV-type 2 (Landbouwgrond met een mozaïek van extensieve landbouw) en HNV-type 3 (landbouwgrond met beschermde soorten) wordt enkel gebruik gemaakt van indicatoren met betrekking tot de biodiversiteit. Voor HNV-type 2 zou voor de monitoring idealiter ook gebruik moeten worden gemaakt van indicatoren met betrekking tot landschapselementen. Echter, dat soort gegevens worden niet op regelmatige basis verzameld.
- Voor HNV-type 3 is enkel monitoring op voorkomen van soorten afdoende aangezien dit HNV-type de HNV-status te danken heeft aan het voorkomen van beschermde soorten.

---

4 Conclusies

Iedere lidstaat is verplicht data voor een aantal indicatoren aan de EC op te leveren, in het kader van monitoring en evaluatie van de eerste (en tweede) Pijler van het GLB. Dat gebeurt grotendeels via bestaande kanalen als RVO.nl en CBS – Eurostat. Het gaat om vier groepen indicatoren:

1. Context- of omgevingsindicatoren, die de situatie en trends kwantitatief weergeven en in een evaluatie onontbeerlijk zijn voor het totale beeld;
2. Outputindicatoren, die de bestedingen in het kader van de instrumenten in Pijler 1 (en de maatregelen in Pijler 2) weergeven. Deze bestedingen moeten kloppen met de betreffende regelgeving;
3. Resultaatindicatoren, die in beeld brengen in hoeverre de specifieke doelstellingen voor Pijler 1 en prioriteiten in Pijler 2 worden gehaald;
4. Impact- of effectindicatoren, waarmee wordt nagegaan in hoeverre de algemene doelen van het GLB gehaald worden.

In dit onderzoek is nagegaan of de organisatie van de dataverzameling voor de M&E-indicatoren voor Pijler 1 van het GLB in Nederland op orde is of dat er 'witte vlekken' in de dataverzameling bestaan voor één of meerdere indicatoren. Uit het onderzoek blijkt dat de data die voor de M&E-indicatoren nodig zijn, grotendeels door RVO.nl en CBS worden verzameld. Zij doen dit via heldere procedures waarbij ook de borging op orde is. Voor een beperkt aantal indicatoren, zoals HNV en prijzen van oliehoudende zaden, worden de data niet door het CBS of RVO verzameld, maar door anderen, zoals SKAL. Met deze organisaties hebben EZ of CBS solide afspraken over dataverzameling gemaakt, zodat ook hier de borging op orde is. Er zijn een paar indicatoren, zoals HNV en prijzen van oliehoudende zaden, waarvoor nog afspraken gemaakt moeten worden voor de dataverzameling en de rapportage. Voor de organisatie hiervan is aanvullende actie van Nederland nodig; daarover worden momenteel afspraken gemaakt.

Literatuur

- Doorn, A.M. van, B.S. Elbersen en M. van Eupen, 2013, High nature value farmland in Nederland : handvatten voor beleidsimplementatie, Wageningen, Alterra Wageningen UR, Alterra-rapport 2453
- EC-DG Agri (European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development), 2012, Monitoring and evaluating the CAP, Presentation at the Second meeting of the Expert Group, 2 October 2012
- EC, 2014a, Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 808/2014 van de Commissie van 17 juli 2014 tot vaststelling van uitvoeringsbepalingen voor Verordening (EU) nr. 1305/2013 van het Europees Parlement en de Raad inzake steun voor plattelandontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor plattelandontwikkeling (ELFPO), Publicatieblad van de Europese Unie L 227/18, 31.7.2014
- EC, 2014b, Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014 van de Commissie van 22 juli 2014 tot vaststelling van voorschriften voor de toepassing van het gemeenschappelijk monitoring- en evaluatiekader voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid, Publicatieblad van de Europese Unie L 230/1, II (Niet-wetgevingshandelingen), 1.8.2014
- EC, 2014c, Commission staff working document; Overview of the Monitoring, Reporting and Evaluation Frameworks for the MFF 2014-2020 Programmes accompanying the document 'Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the evaluation of the Union's finances based on the results achieved, Brussels, 26.6.2014, SWD(2014) 200 final (only available in English)
- EU, 2006, Verordening (EG) nr. 1698/2005 (EG) van de Raad van 20 september 2005 van de Raad inzake steun voor plattelandontwikkeling uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandontwikkeling (ELFPO)
- EU, 2013, Verordening (EU) Nr. 1306/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 inzake de financiering, het beheer en de monitoring van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en tot intrekking van Verordeningen (EEG) nr. 352/78, (EG) nr. 165/94, (EG) nr. 2799/98, (EG) nr. 814/2000, (EG) nr. 1290/2005 en (EG) nr. 485/2008 van de Raad, Publicatieblad van de Europese Unie L 347/549, 20.12.2013
- IPO, 2013, Natuurkwaliteit en monitoring in de EHS, Interprovinciaal Overleg (IPO), Publicatienummer 305.
- Keenleyside, C, G. Beaufoy, G. Tucker, & G. Jones, 2014, High Nature Value farming throughout EU-27 and its financial support under the CAP. Report Prepared for DG Environment, Contract No ENV B.1/ETU/2012/0035, Institute for European Environmental Policy, London
- Knijff, A. van der, H. Prins, C.J.A.M. de Bont, J.H. Jager & G.S. Venema, 2011, Evaluatie Bedrijfsadviesdiensten; Resultaten, ervaringen en aanbevelingen in het kader van GLB 2013. Den Haag, LEI-nota VR11-003.
- Smit, A.B., J.H. Jager, H. Prins, J.W. Kuhlman, A.D. Schouten en G.S. Venema, 2013, Monitoringsystemen voor plattelandontwikkeling; Een actueel overzicht, Den Haag, LEI, Rapport 2013-016.
- Terluin, I.J., J. Jager en R.A. Jongeneel, 2014, Convergentie toeslagen Eerste Pijler GLB in Nederland, 2014-2019, Den Haag, LEI, Rapport 2014-001.
- Websites 'Toekomst GLB' - www.toekomstglb.nl, en LEI - <http://www.wageningenur.nl/nl/Expertises-Dienstverlening/Onderzoeksinstituten/lei.htm>

Bijlage 1   Overzicht GLB

Achtergrond en de twee Pijlers van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)

Waarom is er een GLB?

In 1957 kwamen zes Europese landen tot een samenwerkingsverdrag waarbinnen de landbouwpolitiek een belangrijk onderdeel vormde. Het uitgangspunt daarbij was een combinatie van voedselzekerheid en betaalbaarheid voor de burger en een redelijk inkomen voor de boer. Om dit te bewerkstelligen volgde een paar jaar later het gemeenschappelijk Europese landbouwbeleid. Het beleid zette in op een markt- en prijsbeleid met minimum producentenprijzen, op bescherming van de interne gezamenlijke markt door uitvoer van landbouwproducten financieel te steunen en invoer te beperken en op gemeenschappelijke regelgeving op landbouwgebied.

Welke onderdelen kent het GLB?

Het GLB bestaat uit twee pijlers. Onder Pijler 1 vallen de Inkomensondersteuning en het Markt- en prijsbeleid. Onder Pijler 2 valt het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP).

De eerste Pijler omvat het klassieke markt- en prijsbeleid, dat van oudsher is gericht op het ondersteunen van de inkomens in de landbouw. Dit beleid heeft betrekking op belangrijke producten als granen, suiker, zuivel, wijn en olijven.

Sinds de Mac Sharry-hervorming in 1992 is het beleid van de eerste Pijler meerdere keren veranderd. Dit was nodig om interne redenen (zoals toenemende overschotten van diverse landbouwproducten) en externe redenen (zoals klachten van belangrijke handelspartners). Zo veranderde het markt- en prijsbeleid in een markt- en inkomensbeleid, waarin de landbouwmarkten vrijer worden gelaten en niet langer de prijs maar een ontkoppelde toeslag het belangrijkste middel is om het boereninkomen te ondersteunen.

De tweede Pijler van het GLB omvat het zogenaamde plattelandsbeleid. Het gaat om maatregelen van lidstaten die de concurrentiekracht van de landbouw moeten versterken, het milieu en landschap verbeteren of de leefkwaliteit op het platteland bevorderen.

Inkomensondersteuning

Veel boeren in de EU - vooral akkerbouwers, rundveehouders en schapenhouders - krijgen een inkomensondersteuning. Tot 2003 was deze inkomenssteun gebaseerd op de omvang van hun productie. Hoe meer een agrariër produceerde, hoe meer steun hij ontving. Dit zorgde voor overschotten op de Europese markt voor agrarische producten.

Overgang naar betaling per hectare

In het GLB van 2003 tot en met 2013 ging de EU over van een productieafhankelijke steun naar een bedrijfstoelage. De zogenaamde toeslagrechten werden gebaseerd op de betaalde subsidies in een referentieperiode (2000-2002), dus op historische betalingen. Per 2015 gaat Nederland van dit historisch model naar een betaling per hectare. Deze betalingen hebben als doel:

- versterking van concurrentiekracht, duurzaamheid en innovatievermogen van de landbouwsector;
- beloning voor extra prestaties op het gebied van natuur, landschap, diergezondheid en dierenwelzijn;
- bijdrage aan de voedselzekerheid.

Per 31 december 2014 vervallen de toeslagrechten. In 2015 komt er een nieuw systeem van rechten, namelijk de betalingsrechten. Deze betalingsrechten worden in 2015 toegekend.

Overgangperiode

Er komt in Nederland een overgangperiode tot 1 januari 2019. De afbouw en de opbouw van het bedrag naar een gelijk bedrag per hectare voor elke landbouwer is dan geleidelijk. Hoogstwaarschijnlijk krijgt iedere agrariër in 2019 eenzelfde bedrag per hectare cultuurgrond.

Monitoring en evaluatie

De inzet van regelingen en maatregelen in de twee Pijlers gaat gepaard met grote uitgaven uit Europese fondsen. Zowel voor correcte uitvoering van deze regelingen en maatregelen als voor een analyse van de effecten (evaluatie) worden indicatoren verzameld die hierover een zo zuiver beeld moeten geven tegen aanvaardbare kosten.

Bron: Toekomst GLB en website LEI.

Bijlage 2 Lijst van contextindicatoren

Versie: 17 juli 2014

Sociaal-economische indicatoren

1. Bevolking
2. Leeftijdsopbouw
3. Gebied
4. Bevolkingsdichtheid
5. Arbeidsparticipatie (*)
6. Percentage zelfstandigen
7. Percentage werklozen
8. Bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking (*)
9. Armoedecijfer (*)
10. Structuur van de economie
11. Werkgelegenheidsstructuur
12. Arbeidsproductiviteit per economische sector

Sectorindicatoren

13. Werkgelegenheid per economische activiteit
14. Arbeidsproductiviteit in de landbouw
15. Arbeidsproductiviteit in de bosbouw
16. Arbeidsproductiviteit in de voedingsmiddelenindustrie
17. Landbouwbedrijven (boerderijen)
18. Landbouwareaal
19. Landbouwareaal met biologische landbouw
20. Geïrrigeerd land
21. Grootvee-eenheden
22. Landbouwarbeidskrachten
23. Leeftijdsopbouw van bedrijfsleiders
24. Agrarische opleiding van bedrijfsleiders
25. Agrarisch factorinkomen (*)
26. Ondernemersinkomen uit de landbouw (*)
27. Totale factorproductiviteit in de landbouw (*)
28. Bruto-investeringen in vaste activa in de landbouw
29. Bos en ander bebost land
30. Toeristische infrastructuur

Omgevingsindicatoren

31. Bodemgebruik
32. Probleemgebieden (Engels: less favoured areas, LFA)
33. Landbouwintensiteit
34. Natura 2000-gebieden
35. Index akker- en weidevogels (FBI) (*)
36. Beschermingsstatus van agrarische habitats (grasland)
37. HNW-landbouw (*) (HNW = hoge natuurwaarde; Engels: High Nature Value, HNV)
38. Beschermd bos
39. Wateronttrekking in de landbouw (*)
40. Waterkwaliteit (*)
41. Organisch-stofgehalte in bouwland (*)
42. Bodemerosie door water (*)
43. Productie van hernieuwbare energie door de land- en bosbouw
44. Energiegebruik in landbouw, bosbouw en voedingsindustrie
45. Broeikasgasemissies uit de landbouw (*)

(*) Contextindicatoren waarin GLB-impactindicatoren zijn opgenomen

Bron: EC, 2014a (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 808/2014), vertaling LEI.

Bijlage 3 Lijst van outputindicatoren

Versie: 22 juli 2014

Directe betalingen

Basisbetalingsregeling

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Bedrijfstoeslagregeling

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Nationale overgangssteun

- Aantal landbouwers
- Aantal eenheden waarvoor nationale overgangssteun wordt verleend (hectares/dieren/andere)

Herverdelingsbetaling

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Vergroening

- Totaal aantal landbouwers die ten minste één vergroeningsverplichting moeten nakomen
- Het totaal aantal hectares opgegeven door die landbouwers

Vrijstelling van vergroening

- Aantal vrijgestelde landbouwers, per categorie: biologische landbouwers/vrijgesteld van gewasdiversificatie/vrijgesteld van verplichting tot ecologisch aandachtsgebied (EFA)
- Het aantal hectares opgegeven door die landbouwers (biologische landbouwers/vrijgesteld van gewasdiversificatie/vrijgesteld van verplichting tot ecologische aandachtsgebied (EFA))

Gewasdiversificatie

- Aantal begunstigde landbouwers met gewasdiversificatie (met 2 gewassen; met 3 gewassen)
- Het aantal hectares opgegeven door landbouwers met gewasdiversificatie (met 2 gewassen; met 3 gewassen)

Blijvend grasland

- Aantal landbouwers met blijvend grasland, meetellend voor het aandeel
- Aantal met blijvend grasland ingevulde hectares, opgegeven door de landbouwers, meetellend voor het aandeel
- Aantal landbouwers met blijvend grasland in aangewezen ecologisch kwetsbare gebieden
- Door die landbouwers opgegeven aantal hectares met ecologisch kwetsbaar, blijvend grasland
- Het aantal hectares aangewezen ecologisch kwetsbaar, blijvend grasland (totaal)

Ecologisch Aandachtsgebied (EFA)

- Aantal landbouwers voor wie EFA-vereisten gelden
- Aantal hectares bouwland, opgegeven door landbouwers met EFA-vereisten
- Aantal door landbouwers als EFA opgegeven hectares, opgesplitst naar EFA-type

Equivalentie

- Aantal landbouwers die equivalente maatregelen toepassen (certificeringsregelingen of agro-milieu-klimaatmaatregelen)
- Aantal hectares opgegeven door landbouwers die equivalente maatregelen toepassen (certificeringsregelingen of agro-milieu-klimaatmaatregelen)

Betaling voor jonge landbouwers

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Regeling voor kleine landbouwers

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Vrijwillige gekoppelde steun

- Aantal begunstigden van vrijwillige gekoppelde steun (opgesplitst naar sector of bedrijfstype)
- Subsidiabele hoeveelheden (ex-ante aantal hectares/aantal dieren, opgesplitst naar sector of bedrijfstype)
- Aantal hectares
- Aantal dieren

Betaling voor gebieden met natuurlijke beperkingen

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Nationale programma's voor de katoensector

- Aantal landbouwers
- Aantal hectares

Marktmaatregelen

Openbare interventie

- Volume
- Looptijd

Particuliere opslag

- Volume
- Looptijd

Uitvoerrestituties

- Volume van met uitvoerrestituties uitgevoerde producten

Buitengewone maatregelen

- [als passend]

Producentenorganisaties

- Aandeel (%) van de productie dat wordt afgezet door producentenorganisaties en unies van producentenorganisaties

Schoolregelingen

- Aantal eindbegunstigden van de schoolmelkregeling
- Aantal eindbegunstigden van de schoolfruitregeling

Wijnsector

- Geografische indicaties in de wijnsector
- Aantal hectares nieuw aangeplante wijnstokken
- Aantal hectares geherstructureerde wijngaarden
- Aantal afzetbevorderingsprojecten in de wijnsector
- Aantal projecten op het gebied van investerings- en innovatiemaatregelen

---

Horizontale aspecten

Randvoorwaarden (Cross compliance)

- Aantal hectares dat onder de randvoorwaarden valt
- Aandeel van de GLB-betalingen dat onder de randvoorwaarden valt

Kwaliteitsbeleid

- Geografische aanduidingen in de wijnsector
- Aantal nieuwe beschermde oorsprongsbenamingen, beschermde geografische aanduidingen en gegarandeerde traditionele specialiteiten per sector

Biologische landbouw

- Aantal hectares (totaal en in omschakeling)
- Aantal gecertificeerde geregistreerde biologische marktdeelnemers

Afzetbevorderingsbeleid

- Aantal programma's (in de EU en in derde landen)
- Aantal nieuwe indienende organisaties

Bedrijfsadviseringssysteem

- Aantal landbouwers die advies hebben gekregen

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 4 Lijst van resultaatindicatoren

Versie: 22 juli 2014

1. Aandeel van de directe steun in het landbouwinkomen
2. Variabiliteit van het landbouwinkomen
  - op basis van het type landbouwbedrijf
  - op basis van de economische omvang
3. Toegevoegde waarde voor primaire producenten in de voedingsketen
4. Uitvoer van EU-landbouwproducten
  - aandeel van de uitgevoerde EU-landbouwproducten in de mondiale uitvoer
  - aandeel van eindproducten in het totaal van de uitgevoerde EU-landbouwproducten
5. Openbare interventie: aandeel van het volume gekochte producten (%) in interventieopslag in de totale EU-productie
6. Particuliere opslag: aandeel van het volume gekochte producten (%) in particuliere opslag in de totale EU-productie
7. Uitvoerrestituties: aandeel van het volume (%) met uitvoerrestituties uitgevoerde producten in de totale EU-productie
8. EU-grondstofprijzen in vergelijking met wereldprijzen (opgesplitst naar product)
9. Waarde van de onder EU-kwaliteitsregelingen vallende productie in vergelijking met de totale waarde van de landbouw- en voedselproductie
10. Belang van de biologische landbouw
  - aandeel van het biologische areaal in de totale oppervlakte cultuurgrond (UAA)
  - aandeel biologische dieren in de totale veestapel
11. Gewasdiversiteit
  - op het landbouwbedrijf (aantal landbouwbedrijven naar aantal gewassen en omvang)
  - in een regio
12. Aandeel grasland in de totale oppervlakte cultuurgrond (UAA)
13. Aandeel ecologisch aandachtsgebied (EFA) in het bouwland
14. Aandeel van het subsidiabel areaal waarop vergroeningsmaatregelen worden toegepast
15. Netto broeikasgasemissies afkomstig van landbouwgrond
16. Structurele diversiteit
  - in absolute termen
  - in relatieve termen
17. Aanvullende resultaatindicatoren gespecificeerd in Uitvoeringsverordening (EU) nr. 808/2014: p.m.

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 5 Lijst van impactindicatoren

Versie: 22 juli 2014

1. Ondernemersinkomen uit landbouw
2. Agrarisch factorinkomen
3. Totale factorproductiviteit in de landbouw
4. Variabiliteit van de grondstofprijzen in de EU
5. Ontwikkeling van de consumentenprijzen voor voedingsproducten
6. Landbouwhandelsbalans
7. Van de landbouw afkomstige emissies
8. Akker- en weidevogelindex
9. HNV Landbouw
10. Wateronttrekking in de landbouw
11. Waterkwaliteit
12. Organische stof in bouwland
13. Bodemerosie door water
14. Aandeel werkgelegenheid op het platteland
15. Mate van armoede op het platteland
16. Bruto binnenlands product (bbp) per hoofd op het platteland

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 6a Outputindicatoren met bijbehorende maatregel en beschrijving

Versie: 22 juli 2014

Nr.	Regeling groep	Sub	Maatregel	Beschrijving indicator
Outputindicator Pijler 1 Directe Betalingen				
1	<i>Basisbetalingsregeling</i>	A	BBR a)	Aantal landbouwers
		B	BBR	Aantal hectares - opgegeven - vastgesteld
2	<i>Bedrijfstoelageregeling</i>	A	n.v.t.	Aantal landbouwers
		B	n.v.t.	Aantal hectares - opgegeven - vastgesteld
3	<i>Nationale overgangssteun (TNA)</i>	A	n.v.t.	Aantal landbouwers
		B	n.v.t.	Aantal eenheden waarvoor TNA wordt verleend: - hectares - dieren - andere
4	<i>Herverdelingsbetaling</i>	A	n.v.t.	Aantal landbouwers
		B	n.v.t.	Aantal hectares - opgegeven - vastgesteld
5	<i>Vergroening</i>	A	BBR	Totaal aantal landbouwers die ten minste één vergroeningsverplichting moeten nakomen
		B	BBR	Totaal aantal hectares opgegeven door die landbouwers
6	<i>Vrijstelling van vergroening</i>	A	vergroening - vrijstellingen	Aantal vrijgestelde landbouwers - biologische landbouwers - vrijgesteld van gewasdiversificatie - vrijgesteld van EFA-verplichting
		B	vergroening - vrijstellingen	Totaal aantal hectares opgegeven door die landbouwers - biologische landbouwers - vrijgesteld van gewasdiversificatie - vrijgesteld van EFA-verplichting
7	<i>Gewasdiversificatie</i>	a	BBR	Aantal landbouwers met verplichting tot gewasdiversificatie: a. met 2 gewassen b. met 3 gewassen
		b	BBR	Door landbouwers met gewasdiversificatie opgegeven aantal hectares bouwland: a. met 2 gewassen b. met 3 gewassen
8	<i>Blijvend grasland</i>	a	BBR	Aantal landbouwers met blijvend grasland, meetellend voor het aandeel
		b	BBR	Aantal hectares blijvend grasland, opgegeven door de landbouwers, meetellend voor het aandeel
		c	BBR	Aantal landbouwers met blijvend grasland in aangewezen ecologisch kwetsbare gebieden
		d	BBR	Aantal hectares ecologisch kwetsbaar blijvend grasland, opgegeven door die landbouwers
		e	BBR	Aantal hectares aangewezen ecologisch kwetsbaar, blijvend grasland (totaal)
9	<i>Ecologisch Aandachtsgebied (EFA)</i>	a	BBR	Aantal landbouwers voor wie EFA-vereisten gelden
		b	BBR	Aantal hectares bouwland, opgegeven door landbouwers voor wie EFA-vereisten gelden
		c	BBR	Aantal hectares door landbouwers als EFA opgegeven, opgesplitst naar type EFA
10	<i>Vergroenings equivalentie</i>	a	vergroening equivalenten	Aantal landbouwers die equivalente maatregelen toepassen (certificeringsregelingen of agro-milieu- klimaatmaatregelen)
		b	vergroening equivalenten	Aantal hectares opgegeven door landbouwers die equivalente maatregelen toepassen (certificeringsregelingen of agro-milieu- klimaatmaatregelen)

Nr.	Regeling groep	Sub	Maatregel	Beschrijving indicator
11	<i>Betaling voor jonge landbouwers</i>	a	Jonge boeren	Aantal landbouwers
		b	Jonge boeren	Aantal hectares - opgegeven - vastgesteld
12	<i>Regeling voor kleine landbouwers</i>	a	n.v.t.	Aantal landbouwers
		b	n.v.t.	Aantal hectares - vastgesteld
13	<i>Vrijwillige gekoppelde steun</i>	a	Graasdierenpremie	Aantal begunstigen van vrijwillige gekoppelde steun (opgesplitst naar sector)
		b	Graasdierenpremie	Subsidiabele hoeveelheden (aantal hectares/aantal dieren, opgesplitst naar sector)
		c	Graasdierenpremie	Aantal hectares
		d	Graasdierenpremie	Aantal dieren
14	<i>Betaling voor gebieden met natuurlijke beperkingen</i>	a	n.v.t.	Aantal landbouwers
		b	n.v.t.	Aantal hectares
15	<i>Nationale programma's voor de katoensector</i> a) BBR = Basis Betalings Regeling		p.m.	
Outputindicator Pijler 1 GMO				
1	<i>Openbare interventie</i>	a	openbare opslag	volume
		b	openbare opslag	looptijd
2	<i>Particuliere opslag</i>	a	particuliere opslag	volume
		b	particuliere opslag	looptijd
3	<i>Uitvoerrestituties</i>		export restituties	Volume van met uitvoerrestituties uitgevoerde producten
4	<i>Buitengewone maatregelen</i>			[Zoals gepast]
5	<i>Producentenorganisaties</i>			Aandeel (%) van de productie die wordt afgezet door producentenorganisaties en unies van producentenorganisaties
6	<i>Schoolregelingen</i>	a	schoolmelk	Aantal eindbegunstigen van de schoolmelkregeling
		b	schoolfruit	Aantal eindbegunstigen van de schoolfruitregeling
7	Wijnsector	a	p.m.	Aantal hectares nieuw aangeplante wijnstokken
		b	p.m.	Aantal hectares nieuwe wijngaarden
		c	p.m.	Aantal hectares vernieuwde wijngaarden
		d	p.m.	Aantal afzetbevorderingsprojecten in de wijnsector
		e	p.m.	Aantal projecten op het gebied van investerings- en innovatiemaatregelen
Outputindicator Horizontale aspecten				
1	<i>Randvoorwaarden (Cross compliance)</i>	a	- BBR - SNL - Eventueel: Graasdierenpremie	Aantal hectares die onder de randvoorwaarden (cross compliance) vallen
		b	- BBR - SNL - Eventueel: Graasdierenpremie	Aandeel GLB-betalingen in het kader van de randvoorwaarden (cross compliance)
2	<i>Kwaliteitsbeleid</i>			Aantal nieuwe beschermde oorsprongsbenamingen, beschermde geografische aanduidingen en gegarandeerde traditionele specialiteiten per sector
3	<i>Biologische landbouw</i>	a		Aantal hectares (totaal en in omschakeling)
		b		Aantal gecertificeerde geregistreerde biologische marktdeelnemers
4	<i>Afzetbevorderingsbeleid</i>	a	Promotieregeling	Aantal programma's (in de EU en in derde landen)
		b	Promotieregeling	Aantal nieuwe indienende organisaties
5	<i>Bedrijfsadviseringssysteem</i>		n.v.t.	Aantal landbouwers die advies hebben gekregen

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 6b Resultaatindicatoren met bijbehorende maatregel en beschrijving

Versie: 22 juli 2014

Nr.	Regeling groep	Maatregel	Beschrijving indicator
Resultaatindicator Pijler 1			
1	Aandeel van de directe steun in het landbouwinkomen	n.v.t.	De indicator geeft het aandeel van de directe steun (gekoppelde en ongekoppelde betalingen) in zowel het factorinkomen als het ondernemersinkomen.
2	Variabiliteit van het landbouwinkomen	n.v.t.	De indicator wordt berekend als de procentuele verandering in het inkomen in jaar N ten opzichte van het gemiddelde inkomen over de voorafgaande drie jaren (N-1 tot N-3). De indicator zal worden berekend per lidstaat, bedrijfstype en economische grootteklasse overeenkomstig de Europese Verordening (EC) No 1242 van 8 december 2008, waarin de gemeenschappelijke typologie voor landbouwbedrijven is vastgesteld. Voor de groepering naar bedrijfstype en grootteklasse worden de definities voor TF8 en ES6 in het FADN gebruikt.
3	Toegevoegde waarde voor primaire producenten in de voedingsketen	n.v.t.	De indicator geeft de toegevoegde waarde van de primaire producenten in vergelijking tot de andere schakels in de voedingsketen (vooral voedselverwerking en -distributie en de food service sector). Voor de berekening van de toegevoegde waarde voor de primaire producenten wordt het bruto inkomen uit bedrijfsactiviteiten gebruikt, gecorrigeerd voor belastingen en subsidies en met inbegrip van afschrijvingen.
4	Uitvoer van EU-landbouwproducten	n.v.t.	De indicator bestaat uit twee subindicatoren: <ol style="list-style-type: none"> 1. Het aandeel van de waarde van de EU-exporten t.o.v. de totale wereldexport van agrarische producten. Deze kan worden onderverdeeld naar verschillende agrarische producten (volgens CN codering) en naar verschillende EU-invoer-/uitvoergebieden, 2. Het aandeel van de totale waarde van consumentgerichte agrarische eindproducten in de EU-exporten t.o.v. de waarde van de EU-uitvoer van alle landbouwproducten. De indicator wordt jaarlijks berekend door DG Agri op basis van Eurostat, Comext en VN Comtrade databases, met de intern ontwikkelde definitie van landbouwproducten (beschikbaar in Agricultural Trade Statistics gepubliceerd door DG Agri L2, http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/trade/)
6	Particuliere opslag	Interventie	Aandeel van het volume (%) in particuliere opslag met publieke steun gekochte producten in de totale EU-productie. De indicator zal bestaan uit subindicatoren, die dit aandeel geeft voor individuele producten die voor particuliere opslag in aanmerking komen. In aanmerking komen: <ul style="list-style-type: none"> • Boter (ongezouten en gezouten), • witte suiker, • olijfolie, • rundvlees, • varkensvlees, • schapenvlees, • geitenvlees en • mageremelkpoeder (Art. 28 en 31 van Verordening 1234/2007; Art.16 van COM(2011)626)

Nr.	Regeling groep	Maatregel	Beschrijving indicator
7	Uitvoerrestituties	n.v.t.	<p>Aandeel van het volume (%) met uitvoerrestituties uitgevoerde producten in de totale EU-productie per gegeven periode. De indicator zal bestaan uit subindicatoren, die dit aandeel geeft voor individuele producten die voor uitvoerrestitutie in aanmerking komen en voor de mate dat deze restituties worden gedifferentieerd naar bestemming. In aanmerking komen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • granen, • rijst, • suiker • rund- en kalfsvlees, • melk en zuivelproducten, • varkensvlees, • eieren, • pluimveevlees, • een reeks van producten die uit de bovengenoemde producten zijn verwerkt.
8	EU-grondstofprijzen in vergelijking met wereldprijzen	n.v.t.	<p>Vergelijking tussen de EU- en wereldprijzen van de volgende agrarische grondstoffen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zachte tarwe • Maïs • Gerst • Suiker • Boter • Mageremelkpoeder • Vollemelkpoeder • Kaas • Rundvlees • Varkensvlees • Pluimveevlees • Eieren
9	Waarde van de onder EU-kwaliteitsregelingen vallende productie	n.v.t.	<p>Waarde van de productie in het kader van de kwaliteitsregelingen BOB en BGA (Verordening (EG) nr 510/2006 van 20 maart 2006 inzake de bescherming van geografische aanduidingen en oorsprongsbenamingen van landbouwproducten en levensmiddelen) in vergelijking met de totale landbouw- en voedselproductie. De waarde van de productie wordt gemeten in verkoopwaarde (in EUR).</p>
10	Belang van de biologische landbouw	n.v.t.	<p>De indicator bestaat uit twee subindicatoren:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. aandeel van het biologische areaal in de totale oppervlakte cultuurgrond (UAA; volledig omgeschakeld of in omschakeling) 2. aandeel biologische gehouden dieren in de totale veestapel: Percentage van de dieren (in verschillende categorieën) onder biologisch beheer. <p>Landbouw wordt als 'biologisch' beschouwd indien het voldoet aan Verordening (EG) nr 834/2007 van 28 juni 2007 (PB L 189/2007) inzake de biologische productie en de etikettering van biologische producten.</p>
11	Gewasdiversiteit	n.v.t.	<p>Deze indicator bestaat uit twee subindicatoren:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) op landbouwbedrijfsniveau: het gemiddelde aantal gewassen geteeld per bedrijf (naar NUTS 2) of het aandeel bedrijven met meer dan x gewassen (eveneens naar NUTS 2); b) Op regionaal niveau: het aandeel van de verschillende gewastypes per NUTS 2. Deze indicator zou veranderingen laten zien in het totale gewassenbestand in een NUTS 2-regio. <p>Aanvullend zou de regionale gewasdiversiteit gemeten kunnen worden berekend met behulp van de Herfindahl index (ook wel bekend als de Herfindahl-Hirschman Index, of de HHI), die een maat is voor de omvang van de bestanddelen in verhouding tot het geheel en een indicator voor de mate van hun onderlinge concurrentie. Het is de meest gebruikte index om concentratie te meten.</p> <p>Om de gewasdiversiteit in een specifieke regio te meten moet het aandeel van de gewassen binnen de oppervlakte bouwland worden berekend. Een hoge HHI geeft aan dat er sprake is van een lage gewasdiversiteit (een waarde van 1 duidt op een monopoliesituatie), terwijl een lage HHI inhoudt dat de diversiteit hoog is.</p>
12	Aandeel grasland in de totale oppervlakte cultuurgrond (UAA)	n.v.t.	<p>Aandeel van (permanent) grasland in de totale oppervlakte cultuurgrond NUTS 2 voor steekproefjaren NUTS 3 voor landbouwtellingsjaren</p>
13	Aandeel ecologisch aandachtsgebied (EFA) in het bouwland		<p>Aandeel van verschillende EFA-typen in de totale oppervlakte cultuurgrond</p>

Nr.	Regeling groep	Maatregel	Beschrijving indicator
14	Aandeel van het subsidiabele areaal waarop vergroeningsmaatregelen worden toegepast		<p>Deze indicator heeft als doel om het aandeel van het areaal dat in aanmerking komt voor directe GLB-betalingen weer te geven waarop milieuvriendelijke maatregelen onder Pijler I verplicht zijn..</p> <p>De indicator geeft de oppervlakte van de bedrijven waarop ten minste één van de vergroeningsmaatregelen wordt toegepast, en de oppervlakte van biologische bedrijven die directe betalingen ontvangen. Het is de verhouding tussen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het totale aantal opgegeven hectares door boeren die minstens aan één vergroeningsverplichting moeten voldoen (Gewasdiversificatie / EFA / blijvend grasland) + het totaal aantal opgegeven hectares (voor de directe betalingen) door boeren die voldoen aan de eisen van de verordening (EG No 834/2007 (biologische landbouw) en - Het totale subsidiabele areaal (het totale 'vastgestelde' areaal dat wordt beschouwd als in aanmerking komende voor directe betalingen na controle van alle begunstigen voor directe betalingen)
15	Netto broeikasgasemissies afkomstig van landbouwgrond		<p>Geaggregeerde jaarlijkse emissies en verliezen van kooldioxide (CO₂), en de uitstoot van methaan (CH₄) en lachgas (N₂O) uit landbouwgrond (grasland en akkerland), gerapporteerd door de lidstaten in het kader van de 'Land Use, Land Use Change and Forestry' (LULUCF), inventarisatie voor de UNFCCC.</p>
16	Structurele diversiteit		<p>Structurele diversiteit kan op verschillende manieren worden beschreven:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. in absolute termen, door de rapportage voor elke lidstaat: <ul style="list-style-type: none"> • het totaal aantal bedrijven • de totale oppervlakte cultuurgrond • totaal GVE op bedrijven met vee • het totale aantal AJE • totale SO, d.w.z. de gemiddelde landbouwproductiewaarde tegen afboerderijprijzen 2. in relatieve termen, door berekening van de: <ul style="list-style-type: none"> • verdeling van de bedrijven op basis van hun omvang in ha oppervlakte cultuurgrond • verdeling van de bedrijven op basis van hun economische omvang (gemeten in Standard Output (SO)) • verdeling van de bedrijven op basis van hun specialisatie / bedrijfstype

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 6c Impactindicatoren met bijbehorende beschrijving

Versie: 22 juli 2014

Nr.	Beschrijving indicator	
Impactindicator GLB-Algemeen		
1	Ondernemersinkomen uit landbouw	De indicator: a) Geeft het aandeel van het reële netto inkomen van agrarische ondernemers per onbetaalde AJE over de tijd b) vergelijkt de levensstandaard van ondernemers in de primaire landbouw met werkzame personen in alle NACE-activiteiten. Het NACE-systeem en de definities worden beschreven op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/NACE_backgrounds
2	Agrarisch factorinkomen	De indicator geeft het aandeel van de bruto toegevoegde waarde tegen factorkosten (factorinkomen in de landbouw) per arbeidsjaareenheid (AJE) over de tijd.
3	Totale factorproductiviteit in de landbouw	De totale factorproductiviteit (TFP) vergelijkt de totale hoeveelheid productie in verhouding tot de gebruikte hoeveelheid productiemiddelen
4	Variabiliteit van de grondstofprijzen in de EU :	De prijsschommelingen op de EU- en de wereldmarkt worden vastgesteld voor een aantal geselecteerde landbouwgrondstoffen. Deze worden berekend op basis van de maandelijkse grondstofmarktprijzen zoals vermeld in de gegevensbronnen zoals hieronder vermeld. De prijsschommeling zal worden berekend als de variatiecoëfficiënt door de spreiding van de grondstoffenprijzen rond het gemiddelde over de periode van 3-5 jaar te meten. De variatiecoëfficiënt wordt berekend als standaardafwijking van een aantal prijzen t.o.v. het gemiddelde. De indicator wordt berekend voor de EU- en de wereldmarktprijzen van de volgende landbouwproducten: <ul style="list-style-type: none"> • Zachte tarwe • Mais • Gerst • Suiker • Boter • Mageremelkpoeder • Vollemelkpoeder • Kaas • Rundvlees • Varkensvlees • Pluimveevlees • Eieren
5	Ontwikkeling van de consumentenprijzen voor voedingsproducten	Het indexcijfer van de consumptieprijzen voor voedsel meet de veranderingen in de retailprijzen van voedingsmiddelen voor huishoudens. Het heeft betrekking op de betaalde prijzen voor goederen in monetaire transacties en de gemeten prijzen waarmee de consument daadwerkelijk geconfronteerd wordt (inclusief productgebonden belastingen, zoals de BTW). Voedsel is onderverdeeld in subcategorieën: brood en granen, vlees, melk, kaas en eieren, vis en zeevruchten, fruit en groente, suiker, oliën en vetten, etc. Andere voedingsmiddelen zijn ook beschikbaar op geaggregeerd niveau, hetzij als 'soort voedsel' (onbewerkte voedingsmiddelen, bewerkte voedingsmiddelen en dranken en tabak, etc.) of door de 'plaats van het verbruik' (het voedsel wordt geconsumeerd in restaurants, kantines).
6	Landbouwhandelsbalans	Agrarische handelsbalans = waarde van de EU-uitvoer van landbouwproducten - waarde van de EU-invoer van landbouwproducten. Het geeft aan of de EU een handelsoverschot of -tekort aan landbouwproducten heeft en de omvang ervan. De indicator kan voor verschillende landbouwproducten worden berekend, zoals gedefinieerd door de GN-codes, en voor verschillende geografische export-/importgebieden van de EU.
7	Van de landbouw afkomstige emissies - Broeikasgassen (Methaan en lachgas) - Ammoniak (per subcategorie: kunstmeststof, melkvee, ov. rundvee, varkens, leghennen, vleeskuikens, overige)	Broeikasgassen: Geaggregeerde jaarlijkse emissies en verliezen van kooldioxide (CO ₂), en de uitstoot van methaan (CH ₄) en lachgas (N ₂ O) uit landbouwgrond (grasland en akkerland), gerapporteerd door de lidstaten in het kader van de 'Land Use, Land Use Change and Forestry' (LULUCF), inventarisatie voor de UNFCCC. Ammoniak: Totale jaarlijkse ammoniakemissie uit de landbouw, ook uitgesplitst per subcategorie (kunstmeststoffen, diersoorten)

Nr.	Beschrijving indicator	
8	Akker- en weidevogelindex	De indicator is een samengestelde index die de mate van verandering in de relatieve dichtheid van vogelsoorten op geselecteerde websites meet. Deze soorten, gekozen uit een lijst van geselecteerde voorkomende soorten op EU-niveau, zijn voor wat betreft foeragering en nestgelegenheid afhankelijk van landbouwgrond en zijn niet in staat om te gedijen in een andere habitat. De soortenlijst bevat een maximum, van waaruit de landen die soorten kunnen selecteren die voor hen relevant zijn. Zeldzame soorten zijn hierin niet opgenomen. Populatieontwikkelingen worden afgeleid van de tellingen van de individuele vogelsoorten op de geselecteerde websites en als zodanig gemodelleerd door de tijd heen.
9	Landbouw met een hoge natuurwaarde (HNV)	Deze indicator is gedefinieerd als het percentage van de oppervlakte cultuurgrond bestemd voor het genereren van een hoge natuurwaarde. High Nature Value (HNV) landbouw ontstaat uit een combinatie van landgebruik en landbouwsystemen die een hoog niveau van biodiversiteit of de aanwezigheid van bepaalde soorten en habitats bevorderen. De gebruikelijke definitie, onder meer opgesteld door het EEA en het JRC, kent drie categorieën van landbouwgrond als HNV: Type 1: Landbouwgrond met een hoog aandeel semi-natuurlijke vegetatie Type 2: Landbouwgrond met een mozaïek van extensieve landbouw en natuurlijke en structurele elementen, zoals akkerranden, houtwallen, stenen muren, stukken bos of struikgewas, beken etc. Type 3: Landbouwgrond met zeldzame soorten of met een substantieel deel van de Europese of wereldwijde populatie.
10	Wateronttrekking in de landbouw	De indicator heeft betrekking op de hoeveelheid water voor irrigatiedoeleinden. De gegevens hebben betrekking op de waterwinning van zowel oppervlaktewater als grondwater. Daarnaast kan informatie over het aandeel van de waterwinning in de landbouw (irrigatie) als percentage van de totale bruto zoetwateronttrekking ook worden gebruikt als aanvulling op deze indicator.
11	Waterkwaliteit - Bruto Nutriënten Balans (N, P) - Nitraatconcentratie in grond- en oppervlaktewater	De indicator geeft de mogelijke impact van de landbouw op de waterkwaliteit aan als gevolg van verontreiniging door nitraten en fosfaten. Verontreiniging door nitraten en fosfaten wordt getoetst door middel van twee belangrijke indicatoren die elk bestaat uit twee subindicatoren: Indicator 1) Bruto Nutriëntenbalans, die bestaat uit: 1.a) Bruto stikstofbalans (GNB-N): Potentieel overschot van stikstof op landbouwgronden (GNS). 1.b) Bruto Fosfor Balance (GNB-P): Potentieel overschot aan fosfor op landbouwgrond (GPS). De bruto nutriëntenbalansen geven een schatting van de mogelijke waterverontreiniging. Zij vertegenwoordigen de totale potentiële dreiging van een eventueel stikstof- en fosforoverschot vanuit landbouwgronden voor het milieu. Deze overschotten kunnen het oppervlaktewater en grondwater (met inbegrip van drinkwater) vervuilen en eutrofiëring veroorzaken. Indicator 2) Nitraten in zoetwater, die bestaat uit: 2.a) Kwaliteit van het grondwater in: % van de meetlocaties die vallen in drie waterkwaliteitsklassen (hoog, gemiddeld en laag); 2.b) Kwaliteit van het oppervlaktewater: in % van de meetlocaties die vallen in drie waterkwaliteitsklassen (hoog, gemiddeld en laag). De drie waterkwaliteitsklassen zijn als volgt gedefinieerd: • Hoge kwaliteit: concentratie dicht bij de natuurlijke waarden of binnen de drempel vermeld in de wetgeving voor laagvervuild water • Matige kwaliteit: concentratie boven de natuurlijke standaard, maar nog steeds onder gevaarlijk niveau • Slechte kwaliteit: concentratie boven gevaarlijk niveau
12	Organische stof in bouwland	De indicator geeft de hoeveelheid organische koolstof in bouwland. De indicator wordt uitgedrukt als een schatting van het totale gehalte aan organische koolstof (SOC) in de voorraden in de bovengrond van de EU-lidstaten. Ook de gemiddelde SOC-concentratie per lidstaat wordt berekend, maar uitsluitend ter oriëntatie, omdat het een zeer beperkte wetenschappelijke betekenis heeft, gezien de hoge variabiliteit van de SOC-concentratie in verschillende gebieden. De volgende indicatoren op bodemkwaliteit bestaan ook: de Agro-milieu-indicator (AEI 26) en de Soil Quality Index (GCO). 'Bodemkwaliteit' is een indicator voor de specifieke landbouwkundige waarde van de bodem. In de agro-ecologische context beschrijft 'bodemkwaliteit': -Het vermogen van de bodem om biomassa te produceren -De noodzaak om via aanvullende inputs een optimale productiviteit te bereiken -Het aanpassingsvermogen op klimatologische variabiliteit - Opslag, filtering en buffercapaciteit voor koolstof
13	Bodemerosie door water	De indicator is gedefinieerd als: a) De geschatte snelheid van bodemafbraak door watererosie; De indicator bevat schattingen over het bodemverlies door watererosie in Europa in t / ha / jaar voor een grid van 1km x 1km voor de EU-27; b) De geschatte oppervlakte landbouwgrond of een deel daarvan die worden getroffen door een zekere mate van bodemerosie door water.

Nr.	Beschrijving indicator	
14	Aandeel werkgelegenheid op het platteland	<p>Werkzame personen in de leeftijd van 15-64 en 20-64 jaar als aandeel van de totale bevolking van dezelfde leeftijdsgroepen in dunbevolkte gebieden (gebruikt als benadering voor het platteland): Werkzame personen zijn alle personen van 15/20 jaar en ouder die tijdens de referentieweek, ten minste een uur voor loon of winst werken of tijdelijk afwezig waren van dergelijk werk. Werkzame personen zijn werknemers, zelfstandigen en meewerkende gezinsleden. De totale bevolking betreft personen 15/20 jaar en ouder die in particuliere huishoudens wonen. Deze bestaat uit alle personen in de onderzochte huishoudens tijdens de referentieweek. Deze definitie omvat ook personen die voor een korte periode niet in het huishouden aanwezig waren (maar de band met de particuliere huishouding hebben behouden) als gevolg van studies, vakantie, ziekte, zakenreizen, etc. Dienstplichtige personen zijn hierbij niet inbegrepen. De totale bevolking betreft personen 15/20 jaar en ouder die in particuliere huishoudens wonen. Deze bestaat uit alle personen in de onderzochte huishoudens tijdens de referentieweek. Deze definitie omvat ook personen die voor een korte periode niet in het huishouden aanwezig waren (maar de band met de particuliere huishouding hebben behouden) als gevolg van studies, vakantie, ziekte, zakenreizen, etc. Dienstplichtige personen zijn hierbij niet inbegrepen.</p>
15	Mate van armoede op het platteland	<p>Het aandeel van de bevolking met risico op armoede of sociale uitsluiting in dunbevolkte gebieden (gebruikt als benadering voor het platteland). Het aandeel wordt berekend als het percentage over de totale bevolking van de mensen met een risico op armoede, ernstig behoeftige omstandigheden of deel uitmakend van een huishouden met een lage werkintensiteit.</p>
16	Bruto binnenlands product per hoofd op het platteland	<p><u>Opmerking:</u> Graasdierenpremie mogelijk ook onder Cross Compliance</p>

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 7a Outputindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie

Versie: 22 juli 2014

nr.	Regeling groep	sub	bron	frequentie	Wanneer (op zijn laatst)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	opmerking
Outputindicator Pijler 1 Direct Betalingen								
1	<i>Basisbetalingsregeling</i>	a	Clearance of accounts data (CoAD) = kruisjestabel	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
		b	Clearance of accounts data (CoAD) = kruisjestabel	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
2	<i>Bedrijfstoelagregeling</i>	a	Clearance of accounts data (CoAD) = kruisjestabel	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
		b	Notificatie of CoAD	jaarlijks	2014: 1/8 daarna: Y+1; 1/7	nationaal	N.v.t.	
3	<i>Nationale overgangssteun (TNA)</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y+1; 15/9	nationaal	N.v.t.	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y+1; 15/9	nationaal	N.v.t.	
4	<i>Herverdelingsbetaling</i>	a	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
		b	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
5	<i>Vergroening</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	a)
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
6	<i>Vrijstelling van vergroening</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
7	<i>Gewasdiversificatie</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
8	<i>Blijvend grasland</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		c	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		d	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		e	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	DG Agro (EZ)	b)
9	<i>Ecologisch Aandachtsgebied (EFA)</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		c	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
10	<i>Ecologisch Aandachtsgebied (EFA)</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Y; 15/12	nationaal	RVO.nl	
11	<i>Betaling voor jonge landbouwers</i>	a	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
		b	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
12	<i>Regeling voor kleine landbouwers</i>	a	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
		b	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
13	<i>Vrijwillige gekoppelde steun</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	ex-ante info (1 augustus Jaar Y-1 voor de ANN I notificatie)	nationaal	RVO.nl	
		c	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	c)
		d	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	RVO.nl	
14	<i>Betaling voor gebieden met natuurlijke beperkingen</i>	a	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
		b	CoAD	jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
15	<i>Betaling voor gebieden met natuurlijke beperkingen</i>			jaarlijks	Y+1; 15/7	nationaal	N.v.t.	
<u>Opmerkingen:</u>								
a. Info: vergroening geldt voor alle aanvragers m.u.v. biologische;								
b. Info: dit betreft eenmalige aanwijzing van blijvend grasland door beleid;								
c. Info: hectares niet van toepassing bij graasdierenpremie.								

nr.	Regeling groep	sub	bron	frequentie	Wanneer (op zijn laatst)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	opmerking
Outputindicator Pijler 1 GMO								
1	<i>Openbare interventie</i>	a	Notificatie	Wekelijks/maandelijks		nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	Wekelijks/maandelijks		nationaal	RVO.nl	
2	<i>Particuliere opslag</i>	a	Notificatie	maandelijks			nationaal	RVO.nl
		b	Notificatie	wekelijks			nationaal	RVO.nl
3	<i>Uitvoerrestituties</i>		Notificatie	jaarlijks			nationaal	RVO.nl
4	<i>Buitengewone maatregelen</i>							
5	<i>Producentenorganisaties</i>		Notificatie	jaarlijks			nationaal	RVO.nl
6	<i>Schoolregelingen</i>	a	Notificatie	jaarlijks	Eind januari voor voorgaand schooljaar	nationaal	RVO.nl	
		b	Notificatie	jaarlijks	Eind november voor afgelopen schooljaar eindigend op 31 juli	nationaal	RVO.nl	
7	Wijnsector	a		jaarlijks	Y 31/12	nationaal	NVWA	b)
		b		jaarlijks		nationaal		
		c		jaarlijks	Y+1 1/3	nationaal		
		d		jaarlijks	Y+1 1/3	nationaal		
		e		jaarlijks	Y+1 1/3	nationaal		
<u>Opmerkingen:</u>								
a. T/m 2012 verliep dit via het Productschap Tuinbouw; Nationale Rekeningen en Landbouwerekeningen neemt dit over. Zie beschrijving in paragraaf 2.3, indicator 10;								
b. Mits van toepassing.								
Outputindicator Horizontaal								
1	<i>Randvoorwaarden (Cross compliance)</i>	a	CoAD	jaarlijks	Y (Okt.)	nationaal	RVO.nl	a)
		b		jaarlijks	Y	nationaal	RVO.nl	
3	<i>Biologische landbouw</i>	a	Eurostat - organic farming statistics	jaarlijks	Y+2	nationaal	CBS / RVO.nl	
		b	Eurostat - organic farming statistics	jaarlijks	Y+2	nationaal	CBS / RVO.nl	
4	<i>Afzetbevorderingsbeleid</i>	a	Systemen EC	jaarlijks	Y; 15/11	nationaal	RVO.nl	b)
		b	Systemen EC	jaarlijks	Y; 15/11	nationaal	RVO.nl	b)
			ad hoc enquête van EC bij de lidstaten	4-5 jaar		nationaal	DG Agro (EZ)	
<u>Opmerking:</u>								
Graasdierenpremie mogelijk ook onder Cross Compliance								

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 7b Resultaatindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie

Versie: 22 juli 2014

nr.	Regeling groep	Bron	Frequentie	Wanneer (uiterlijk)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	Opmerking
Resultaatindicator Pijler 1							
1	Aandeel van de directe steun in het landbouwinkomen	Eurostat, EU-budgetgegevens in het financiële jaar	Jaarlijks	Y+1	nationaal	LEI	a)
2	Variabiliteit van het landbouwbedrijfsinkomen	Farm Accountancy Data Network (FADN), DG AGRI.	Jaarlijks	Y+2	nationaal	LEI	a)
3	Toegevoegde waarde voor primaire producenten in de voedingsketen	Eurostat – Economic Accounts for Agriculture and Structural Business Statistics Gegevens zijn beschikbaar in miljoenen euro's bij huidige prijzen in de Eurostat publicatie 'Farm to Fork Statistics' (2011) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ OFFPUB/KS-32-11-743/EN/ KS-32-11-743-EN.PDF pag. 15. Gegevens in deze publicatie zijn beschikbaar voor het jaar 2008 voor de primaire producenten en andere actoren van de betreffende keten.	Jaarlijks voor Economic Accounts for Agriculture Iedere 18 maanden voor de Structural Business Statistics	De economische gegevens zijn beschikbaar voor het jaar Y + 1 De structurele bedrijfsstatistieken zijn beschikbaar voor het jaar Y + 3	nationaal	LEI voor EEA CBS voor Structural Business statistics (SBI)	b)
4	Uitvoer van EU-landbouwproducten	EUROSTAT COMEXT database (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:COMEXT) UN COMTRADE http://comtrade.un.org/	Jaarlijks	Indicator voor het jaar Y kan worden berekend vanuit Q1 van Y + 2 (vanwege de beschikbaarheid van COMTRADE gegevens) Voor Comext: jaar Y is beschikbaar in de tweede maand Y + 1 Voor Comtrade: Jaar Y is beschikbaar in Q1 van Y + 2	nationaal	Uitvoeraangiften van douane	c)
5	Openbare interventie	Notificaties van de lidstaten aan DG AGRI (Unit D.2) Estimates of EU production (Outlook Groups, Units C.4, C.5, L.2) Eurostat-gegevens over de definitieve EU-productie voor de desbetreffende producten Volgens de thans geldende regelgeving (Verordening 1272/2009), worden de hoeveelheden in openbare opslag door de lidstaten wekelijks meegedeeld aan de Commissie voor granen en rijst (artikel 56) en maandelijks voor rundvlees, boter en mageremelkpoeder (artikel 57)	Wekelijks voor granen en rijst, maandelijks voor rundvlees, boter en mageremelkpoeder, +/- driemaandelijks voor Outlook schattingen van de EU-productie	M+1	nationaal	RVO.nl	

nr.	Regeling groep	Bron	Frequentie	Wanneer (uiterlijk)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	Opmerking
6	Particuliere opslag	Notificaties van de lidstaten aan DG AGRI (Unit D.2) Estimates of EU production (Outlook Groups, AGRI Units C.2, C.4, C.5, L.2) Eurostat-gegevens over de definitieve EU-productie voor de desbetreffende producten. Volgens de thans geldende regelgeving (Verordening 826/2008), worden hoeveelheden die geplaatst zijn in particuliere opslag of deze verlaten, maandelijks door de lidstaten meegegeed aan de Commissie elke maand (artikel 35, paragraaf 1, onder b).	Maandelijks +/- driemaandelijks voor Outlook schattingen van de EU-productie	M+1	nationaal	RVO.nl	
7	Uitvoerrestituties	Notificaties van de lidstaten aan DG AGRI (Unit D.2) Eurostat-gegevens over de definitieve EU-productie voor de desbetreffende producten.	Notificaties over terugbetalingen: afhankelijk van het product dagelijks, wekelijks of maandelijks. Synthese: wekelijks or maandelijks.	M+1	nationaal	RVO.nl	d)
8	EU-grondstofprijzen in vergelijking met wereldprijzen	EU - Agriview (maandelijks prijzen) World - FAOSTAT, World Bank ('Pink Sheet')	Maandelijks	M+1	nationaal	Comité van Graan-handelaren; Product-schap Zuivel, RVO.nl (zie indicator 9 in par. 2.3)	e)
9	Waarde van de onder EU-kwaliteitsregelingen vallende productie	Extern onderzoek in opdracht van de Europese Commissie. De studie uit 2008 had betrekking op de jaren 2005, 2006, 2007 en deels 2008. De lopende studie over 2012 zal de bestaande gegevens bijwerken en de periode 2005-2010 bevatten.	Om de vier jaar	Y+2	Producent	RvO.nl	
10	Belang van de biologische landbouw	Eurostat Belangrijkste gegevensbron: • Biologische landbouwstatistiek (org.): - Jaarlijkse dataverzameling - Nationaal niveau - Indicator voor het aandeel van het areaal in de totale oppervlakte cultuurgrond is al berekend en beschikbaar; de indicator voor vee vereist berekeningen - Onvolledige dataset: Potentiële alternatieve / aanvullende gegevensbron: • De structuur van de landbouwbedrijven (ef): - gegevensverzameling om de 3-4 jaar - Verdeling mogelijk op NUTS 2 of NUTS 3 niveau (in landbouwtellingsjaar) - Berekeningen vereist - Volledige dataset - Biologische landbouw wordt in de toekomst mogelijk uit dit onderzoek worden geschrapt	Jaarlijks voor niet-FSS gegevens Iedere 3-4 jaar voor FSS gegevens	Y+2		CBS / RVO.nl	
11	Gewasdiversiteit	Subindicator a: Eurostat - Farm Structure Survey (FSS) Onderzocht wordt of deze gegevens kunnen worden gebruikt. De indicator is alleen beschikbaar voor landbouwbedrijven die directe betalingen ontvangen en een vergroeningverplichting hebben; zie ook output indicator 2 - vergroening. Subindicator b: Eurostat - de regionale landbouwstatistieken (jaarlijks) of FSS (elke 3-4 jaar)	FSS – iedere 3-4 jaar Regionale landbouwstatistieken – Jaarlijks	FSS: Y+2 of 3 Regionale landbouwstatistieken: Y+2	NUTS2	afhankelijk van keuze Brussel RVO.nl of CBS	

nr.	Regeling groep	Bron	Frequentie	Wanneer (uiterlijk)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	Opmerking
12	Aandeel grasland in de totale oppervlakte cultuurgrond (UAA)	Eurostat - Farm Structure Survey De mogelijkheid om deze gegevens te gebruiken wordt ook onderzocht. De indicator is alleen beschikbaar voor landbouwbedrijven die directe betalingen ontvangen en een vergroeningverplichting hebben; zie ook output indicator 2 - vergroening.	Iedere 3-4 jaar (FSS ritme)	Y+2 of 3	NUTS2 voor steekproefjaren NUTS3 voor Landbouwtellingsjaren	afhankelijk van keuze Brussel RVL.nl of CBS Landbouwtelling	
13	Aandeel ecologisch aandachtsgebied (EFA) in landbouwgrond	Eurostat - Farm Structure Survey De mogelijkheid om deze gegevens te gebruiken wordt ook onderzocht. De indicator is alleen beschikbaar voor landbouwbedrijven die directe betalingen ontvangen en een vergroeningverplichting hebben; zie ook output indicator 2 - vergroening.	Iedere 3-4 jaar (FSS ritme)	Y+2 of 3	NUTS2 voor steekproefjaren NUTS3 voor tellingsjaren	afhankelijk van keuze Brussel RVL.nl of CBS	f)
14	Aandeel van het subsidiabele areaal waarop vergroeningsmaatregelen worden toegepast	- Output-indicatoren voor vergroening en vrijstellingen van vergroening uit de Notificaties door de Lidstaten (zie output indicator fiches). -PEA	Jaarlijks	Y+1	nationaal	RVO.nl	
15	Netto broeikasgasemissies afkomstig van landbouwgrond	Jaarlijkse officiële gegevens die door de lidstaten worden ingediend aan het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC) en het bewakingssysteem van de EU (beheerd en samengesteld door de EEA / EIONET). De lidstaten berekenen de sectorale uitstoot met behulp van standaard methoden (IPCC-richtsnoeren 2006) en overeenkomstig een gemeenschappelijk rapportageformat (CRF) zoals wereldwijd overeengekomen.	Jaarlijks	Y+2 (juni)	nationaal	Werk-groep NEMA	
16	Structurele diversiteit	Eurostat - Farm Structure Survey	Iedere 3-4 jaar (FSS ritme)	Y+2 of 3	NUTS2 voor steekproefjaren (direct beschikbaar op de Eurostat website NUTS3 voor tellingsjaren (op speciaal verzoek aan Eurostat))	CBS landbouwtelling	

Opmerkingen:

a. N.v.t.

b. Eurostat berekent deze indicator zelf op basis van verschillende info vanuit de lidstaten

c. Via het douanesysteem (DSU) beschikt de Commissie over alle informatie betreffende het handelsverkeer met derde landen

d. Inmiddels (sinds 2013) staan alle exportrestituties op nul, maar het instrument bestaat nog wel tot 2019. Officieel moet je dus onderscheid maken tussen 'lege cellen' en 'nullen'. Certificaten voor granen, rijst en dergelijke worden niet meer uitgegeven (contact Peter van Dijk).

e. EZ werkt momenteel aan een nieuwe overeenkomst met het Comité van Graanhandelaren over het aanleveren van de benodigde informatie

f. Waarschijnlijk CBS/LBT. T.z.t. zal nagegaan moeten worden of de Nederlandse invulling en de Europese definitie met elkaar overeenstemmen.

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 7c Impactindicatoren met bron, frequentie en timing, niveau en verantwoordelijke instantie

Versie: 22 juli 2014

nr.	Regeling groep	Bron	Frequentie	Wanneer (uiterlijk)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	Opmerking
Impactindicator GLB-Algemeen							
1	Ondernemersinkomen uit landbouw	Eurostat - EAA Eurostat - ALIS	Jaarlijks	Y+1		LEI	
2	Agrarisch factorinkomen	Eurostat - EAA Eurostat - ALIS	Jaarlijks	Y+2 (schatting)		LEI	
3	Toegevoegde waarde voor primaire producenten in de voedingsketen	Eurostat – Economic Accounts for Agriculture and Structural Business Statistics Gegevens zijn beschikbaar in miljoenen euro's bij huidige prijzen in de Eurostat publicatie 'Uit ' Farm to Fork Statistics' (2011) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/OFFPUB/KS-32-11-743/EN/KS-32-11-743-EN.PDF pag. 15. Gegevens in deze publicatie zijn beschikbaar voor het jaar 2008 voor de primaire producenten en andere actoren van de betreffende keten.	Jaarlijks voor Economic Accounts for Agriculture Iedere 18 maanden voor de Structural Business Statistics	De economische gegevens zijn beschikbaar voor het jaar Y + 1 De structurele bedrijfsstatistieken zijn beschikbaar voor het jaar Y + 3	nationaal	LEI voor EEA CBS voor Structural Business statistics (SBI)	b)
4	Variabiliteit van de grondstofprijzen in de EU: <ul style="list-style-type: none"> • Zachte tarwe • Maïs • Gerst • Suiker • Boter • Mageremelkpoeder • Vollemelkpoeder • Kaas • Rundvlees • Varkensvlees • Pluimveevlees • Eieren 	EU - Agriview (maandelijkse prijzen) World - FAOSTAT, World Bank ('Pink Sheet')	Maandelijks	M+1		Comité van Graanhandelaren, Productschap Zuivel, RVO.nl (zie indicator 9 in par. 2.3)	
5	Ontwikkeling van de consumentenprijzen voor voedingsproducten	Eurostat - HICP	Maandelijks	M+1		CBS	
6	Landbouwhandelsbalans	Eurostat – COMEXT	Jaarlijks	feb. Y+1		CBS	
7	Emissies afkomstig van de landbouw - Broeikasgassen (Methaan en lachgas) - Ammoniak (per subcategorie: kunstmeststof, melkvee, ov. rundvee, varkens, leghennen, vleeskuikens, overige)	Broeikasgas: UNFCCC Ammoniak: EEA	Jaarlijks	Broeikas: juni Y+2 NH3: dec. Y+1	NEMA (Miterramodel)	b)	
8	Akker- en weidevogelindex	PECMB	Jaarlijks	Y+2/Y+3		SOVON	
9	Landbouw met een hoge natuurwaarde (HNV)	Diverse	Minimaal driemaal tussen 2013 en 2022	Variabel	ofwel nationaal, NUTS1 of NUTS2	Alterra	
10	Wateronttrekking in de landbouw	Eurostat	Voorlopig zijn de gegevens alleen voor 2010 beschikbaar	Y+2/Y+3	NUTS0 en NUTS2	LEI/CBS	c)

nr.	Regeling groep	Bron	Frequentie	Wanneer (uiterlijk)	Niveau	Verantwoordelijk voor gegevens	Opmerking
11	Waterkwaliteit - Bruto Nutriënten Balans (N, P) - Nitraten in drinkwater (Grond/oppervlaktewater)	Balansen: EUROSTAT (AEIS) Nitraten: EEA, DG Environment	1) In de toekomst om de 2 jaar 2) Nitraatconcentratie - Gegevens van Europees Milieuagentschap: jaarlijks; - Gegevens van DG Environment, Nitraatrichtlijn: om de 4 jaar	1) Bruto nutriënten balans: niet gedefinieerd 2) Nitraten in drinkwater - data van European Environment Agency: Y+ 1 ½ - data van DG Environment Zo snel mogelijk na voltooiing van de meting	Balansen: Nationaal (NUTS 2) Nitraten: Nationaal, Stroomgebied	Meetnet Waterschappen	
12	Organische stof in bouwland	LUCAS (via Eurostat)	In principe om de 3 jaar	Y+2	nationaal	PM	
13	Bodemerosie door water	Joint Research Centre, spoedig beschikbaar in Eurostat	Om de 6 jaar		Nationaal (NUTS 0) en regionaal (NUTS2-3)	PM	
14	Werkgelegenheid op het platteland	Labour Force Survey in Eurostat	Voor the LFS: jaarlijks	Y	lokaal (LAU2)	CBS	
15	Mate van armoede op het platteland	Eurostat, EU-SILC (Statistics)	Jaarlijks	Y+1/Y+2	nationaal	CBS	d)
16	Bbp per capita op het platteland	Eurostat	Jaarlijks	Y+3	nationaal	CBS	d)

Opmerkingen:

a. Zie resultaatindicator 8

b. MITERRA-NL berekent wel de broeikasgas en ammoniak emissies volgens de methodiek die ook voor de National Inventory Reports worden gebruikt, maar het is niet de officiële bron voor de NIR. Hiervoor wordt NEMA gebruikt (op nationale schaal), Gerard Velthof is hiervan één van de hoofdauteurs. Zie Nederlandse NIR voor meer info:

[http://www.emissieregistratie.nl/ERPUBLIEK/documenten/Algemeen%20\(General\)/Emissierapportages%20\(Emission%20reports\)/NIR%20Greenhouse%20Gas%20Emissions%20in%20the%20Netherlands/NIR2014.pdf](http://www.emissieregistratie.nl/ERPUBLIEK/documenten/Algemeen%20(General)/Emissierapportages%20(Emission%20reports)/NIR%20Greenhouse%20Gas%20Emissions%20in%20the%20Netherlands/NIR2014.pdf)

De werkgroep NEMA bestaat uit mensen van o.a. het CBS, LEI, Alterra, PBL, RIVM.

c. 'for irrigation purposes'; Het LEI levert aan het CBS gegevens over wateronttrekking per stroomgebied. In de betreffende EUROSTAT-tabel zijn de velden voor Nederland leeg (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_watabs_r2&lang=en)

d. Nog onbekend waar CBS deze info vandaan heeft en of de continuïteit geborgd is.

Bron: EC, 2014b (Uitvoeringsverordening (EU) Nr. 834/2014), vertaling LEI.

Bijlage 8 Beschikbaarheid sub indicatoren voor HNV

Bijlage 8.1 Beschikbaarheid subindicatoren voor HNV type 1 Landbouwgrond met een hoog aandeel half-natuurlijke vegetatie. Bron: Van Doorn et al. (2013).

Indicator	Bron	Data / categorieën	Drempelwaarden baselijn	Gebruik voor monitoring
V ^{a)} Natuurlijk grasland op landbouw bedrijven, heide en duingraslanden	BKN 2009	Categorieën BKN11, BKN30 selecteren (natuurgraslanden en heide)	De combinatie van BKN+BRP meenemen als de bedekkingsgraad van de categorieën >50% van 250m hok beslaat	Ja
Begraasde natuurgebieden	BRP 2009	BRP: Gewascodes 2301 Grasland, natuurlijk met hoofd functie landbouw, 2302 Grasland, natuurlijk (begrasd) met beperkte landbouwactiviteit, 2304 begrasde heide	Percelen met betreffende gewascodes	ja
BD Doelsoorten van schrale, natte graslanden	FlorBase	Floron:% aanwezig doelsoorten van de vegetatie hoofdtypen: Grasland nat en schraal, Grasland droog en schraal, Grasland heuvelland	≥ 15% van de doelsoorten is aanwezig	Ja, zowel voor vegetatie, vinders als vogels op de volgende manier:
Vlindersoorten indicatief voor half natuurlijke graslanden	Hotspot kaart vlinders	Verspreidingskaarten van vlinders van droog half-natuurlijk grasland en vochtig half-natuurlijk grasland	≥ 15% van de indicatieve soorten is aanwezig	1)% HNV-farmland waar sprake is van toename/afname van doel- / indicatieve soorten
Vogelsoorten indicatief heide en veen	SOVON verspreidingsgegevens NL per km-hok (2006)	Boornleuwerik, Velduil, Geelgors, Geroorde Fuut, Grauwe Klauwier, Klapekster, Nachtzwaluw, Sprinkhaanzanger, Paapje, Blauwborst, Korhoen, Dodaars, Wulp, Wintertaling, Duinpieper en Draaihals.	≥ 15% van de indicatieve soorten is aanwezig	2)% HNV-farmland waar aanwezigheid van doel-/indicatieve soorten onder de drempelwaarde van 15% zakt en dus leidt tot een verlies aan HNV-farmland.

a) V: vegetatie/ grondgebruik, BD= biodiversiteit

Bijlage 8.2 Beschikbaarheid subindicatoren voor HNV type2 Landbouwgrond met extensieve landbouw of een mozaïek van half-natuurlijke en meer intensief gebruikt land en landschapselementen. Bron: Van Doorn et al. (2013).

Indicator	Bron	Data / categorieën	Drempelwaarden baselijn	Gebruik voor monitoring
V ^{a)} Natte graslanden met hoge dichtheid aan blauwe landschapselementen	LGN a) BKN GWT kaart VIRIS	LGN1 (agrarisch gras) BKN 14 (weidevogelgrasland) GWT 1&2 VIRIS: LYNWAT03+LYNWAT36	Binnen de selectie van LGN + BKN + GWT alleen de gebieden met hoge VIRISscore (> 2) selecteren	Door het ontbreken van een regelmatige update van de gegevens m.b.t. landschapselementen is monitoring niet mogelijk. Dit kan wellicht worden opgelost door een link te maken met het Meetnet Agrarisch Cultuur Landschap van LBN.
Kleinschalige landschappen met hoge dichtheid aan opgaande groene landschapselementen	LGN BKN VIRIS BRP	LGN1/2/3/4/5/6 BKN20 (akkers)+ BKN22 (weidevogelakkers) VIRIS: Houtwal, Bomen, Heg, greppel BRP: 2620 Poel en klein historisch water, 2621 Houtwal en houtsingel, 2622 Elzensingel, 2623 Bossingel en bosje, 2624 Knip- of scheerweg, 2625 Struweelhaag, 2626 Laan 2627 Knotboom, 2628 hoogstamboomgaard, 2629 Struweelrand, 2630 Hakhoutbosje, 2631 Griendje, 2632 Bomenrij en solitaire boom, 2633 Rietzoom en klein rietperceel, 2634 Natuurvriendelijke oever	Binnen de selectie van LGN + BKN alleen de gebieden met hoge VIRIS / BRP score (> 3) selecteren	Door het ontbreken van een regelmatige update van de gegevens m.b.t. landschapselementen is monitoring niet mogelijk. Dit kan worden opgelost door het gebruiken van gegevens uit de BRP, die als grove inschatting worden gebruikt. Wellicht kan er ook een link met het Meetnet Agrarisch Cultuur Landschap van LBN worden gelegd om de data te schatten.
BD	<ul style="list-style-type: none"> Doelsoorten van sloten akkers, heg en houtwal, matig voedselrijk grasland Vlinders van agrarisch land Indicatieve vogelsoorten voor kleinschalige landschappen Natte graslanden en broedvogelsoorten op akkerland 	Floron	≥ 15% van de doelsoorten is aanwezig	Ja, zowel voor vegetatie, vlinders als vogels op de volgende manier: 1)% HNV-farmland waar sprake is van toename/afname van doel- / indicatieve soorten 2)% HNV-farmland waar aanwezigheid van doel-/indicatieve soorten onder de drempelwaarde van > 15% zakt en dus leidt tot een verlies aan HNV-farmland.

a) V= vegetatie/ grondgebruik, BD= biodiversiteit

Bijlage 8.3 Beschikbaarheid subindicatoren HNV type3 Landbouwgrond dat zeldzame soorten herbergt of een hoog aandeel van Europese of wereldpopulaties van soorten

Indicator	Bron	Data / categorieën	Drempelwaarden voor baseline	Gebruik voor monitoring
V ^{a)} Graslanden Akkerbouw	BKN 2009	LGN1/2/3/4/5/6 (Agrarisch gras+akker) + BKN14 (weidevogelgrasland) + BKN22 (weidevogelakkers)	Gecombineerde oppervlakte van LGN en BKN selectie bepaalt de per grid oppervlakte. Deze moet minimaal 50% van het agrarisch areaal beslaan binnen een grid.	Nee, maar wel nodig als onderlegger ter afbakening agrarisch areaal
BD Indicatieve vogelsoorten Natte graslanden Indicatieve wintergasten op agrarisch land Indicatieve broedvogelsoorten op akkerland	SOVON verspreidings gegevens Nederland per km-hok (2006)	Zomertaling, Slobeend, Kuifeend, Graspieper, Gele Kwikstaart, Kempphaan, Watersnip, Tureluur, Grutto, Zwarte Stern Knobbelzwaan, Kleine Zwaan, Wilde Zwaan, Rietgans, Toendrarietgans, Kleine Rietgans, Kolgans, Grauwe Gans, Rotgans en Brandgans Grauwe Kiekendief, Kwartelkoning, Kwartel, Patrijs, Gele kwikstaart, Veldleeuwerik, Engelse Gele Kwikstaart, Kievit, Scholekster en Grauwe Gors	≥ 15% van de indicatieve soorten is aanwezig	Ja, zowel voor vegetatie, vlinders als vogels op de volgende manier: 1) % HNV-farmland waar sprake is van toename/afname van indicatieve soorten 2) % HNV-farmland waar aanwezigheid van indicatieve soorten onder de drempelwaarde van > 15% zakt en dus leidt tot een verlies aan HNV-farmland.

a) V= vegetatie/ grondgebruik, BD = biodiversiteit

LEI Wageningen UR
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E publicatie.lei@wur.nl
www.wageningenUR.nl/lei

REPORT

LEI 2014-030
ISBN 978-90-8615-689-4

LEI Wageningen UR verricht sociaaleconomisch onderzoek en is de strategische partner voor overheden en bedrijfsleven op het gebied van duurzame en economische ontwikkeling binnen het domein van voeding en leefomgeving. Het LEI maakt deel uit van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

LEI Wageningen UR
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
E publicatie.lei@wur.nl
www.wageningenUR.nl/lei

REPORT
LEI 2014-030

LEI Wageningen UR is een onafhankelijk, internationaal toonaangevend, sociaaleconomisch onderzoeksinstituut. De unieke data, modellen en kennis van het LEI bieden opdrachtgevers op vernieuwende wijze inzichten en integrale adviezen bij beleid en besluitvorming, en dragen uiteindelijk bij aan een duurzamere wereld. Het LEI maakt deel uit van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation van de Social Sciences Group.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.
